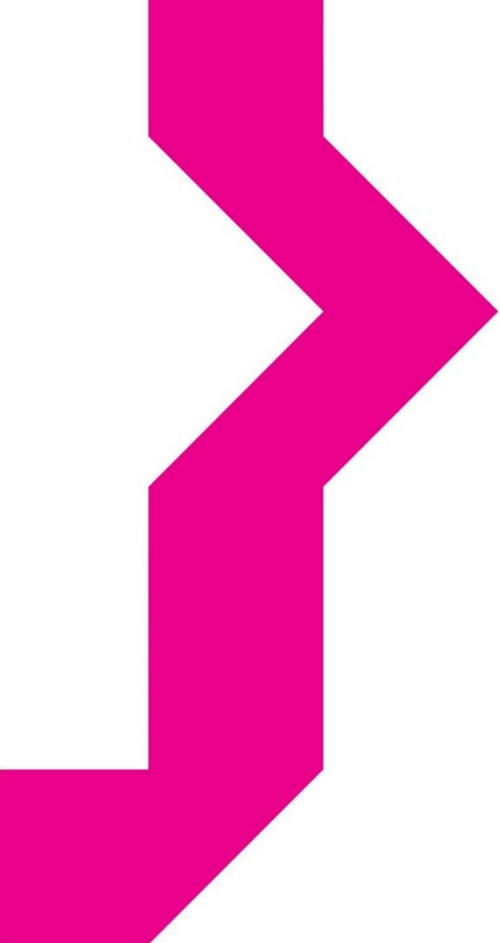

TEORIE KULTURY 4: ANTROPOLOGIE JAZYKA, NÁRODA A NÁRODNOSTI

Mgr. Jana Karlová, PhD.

Tato e-kniha vznikla v rámci realizace projektu
Strategický rozvoj Univerzity Hradec Králové,
reg. č. CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002427.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Recenzent: Mgr. Petr Macek, Ph.D.

ISBN 978-80-7435-782-4 (online; pdf)

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons 4.0
CC-BY-SA 4.0 – Uveďte původ – Zachovejte licenci
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Základní informace o předmětu

Vyučující: Mgr. Jana Karlová, Ph.D. / jana.karlova@uhk.cz

Pravidla komunikace s vyučující: prostřednictvím e-mailové korespondence a osobně v rámci konzultací či setkání kurzu

Anotace: Předmět zprostředkovává antropologické porozumění vzájemnému vztahu mezi jazykem, myšlením, kulturou a společností. Přistupuje k jazyku jako k nezbytné a ústřední součásti jakéhokoli sociokulturního systému, poukazuje na obousměrnou vazbu mezi jazykem a konstruováním identit i chápáním a utvářením světa. Významným tématem je v tomto smyslu etnická a národní příslušnost, kterou studujeme jako jeden z možných způsobů organizace sociálních vztahů. Zaměříme se na konkrétní kulturně-historické okolnosti utváření etnického či národního vědomí, na otázky nacionalismu, problematiku liberálního národního státu a jeho vztahu k minoritám atd. Z pohledu Transkulturní komunikace je kromě již zmíněného zásadní (1) nestabilita a nejednoznačnost identit, (2) otázka ne/možnosti dialogu „navzdory“ různosti jazyků, kultur a skupinových příslušností a (3) problematika identit v současném světě migrace, digitálních médií a jazykové homogenizace.

Literatura

Povinná studijní literatura: viz studijní texty v jednotlivých kapitolách.

Další doporučená literatura zejména:

ANDERSON, B. (2008). *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*.

BARTH, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*.

ERIKSEN, T. H. (2007). *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*.

ERIKSEN, T. H. (2012a). *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*.

GELLNER, E. A. (2003) *Nacionalismus*.

GUEST, K. J. (2016). *Cultural Anthropology: A Toolkit For Global Age*

HOLÝ, L. (2010). *Malý český člověk a skvělý český národ*.

HROCH, M. (2003). *Pohledy na národ a nacionalismus*.

JAKOUBEK, M., ed. (2016). *Teorie etnicity: čítanka textů*.

MARADA, R., ed. (2006). *Etnická různost a občanská jednota*.

MURPHY, R. (1998). *Úvod do kulturní a sociální antropologie*.

POKORNÝ, J.; HANULIAK, J. (2010). *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*.

ŠATAVA, L. (2009). *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*.

Požadavky na ukončení předmětu

(1) Aktivní účast na seminářích, v průběhu semestru zejm. **práce se studijními texty** (viz „otázky k četbě“ v jednotlivých kapitolách a harmonogram semestru)

(2) Písemné zpracování **závěrečného úkolu** (viz kapitola 7 a harmonogram)

(3) **Ústní zkouška** (orientace v tématu, orientace ve studijních textech; nastínění problematiky, vysvětlení klíčových pojmů a otázek, **schopnost analyzovat sociokulturní mechanismy související s tématem**: např. jak je možné, že skupiny, které žijí de facto stejně, usilují o vzájemné odlišení?)

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Osnova předmětu

- 1 JAZYK: KULTURNÍ FENOMÉN**
 - 1.1 Symbolická komunikace
 - 1.2 Jazyk: komplexní symbolický systém
- 2 JAZYK: PŘEDMĚT ANTROPOLOGICKÝCH STUDIÍ**
 - 2.1 Jazykový relativismus
 - 2.2 Generativismus
 - 2.3 Etnografie komunikace
 - 2.4 Užití jazyka a kontext komunikace
- 3 HISTORIE JAZYKA A LINGVISTIKY**
 - 3.1 Počátky jazyka
 - 3.2 Historie lingvistiky
- 4 PROSTŘEDKY A TYPOLOGIE JAZYKA**
 - 4.1 Média komunikace
 - 4.2 Typologie jazyků
- 5 ETNICKÁ A NÁRODNÍ IDENTITA**
 - 5.1 Etnicita
 - 5.2 Svět „bez ethnicity“
 - 5.3 Národ a nacionalismus
 - 5.4 Multidimenziálnost a situačnost identit
 - 5.5 Rwanda v roce 1994
- 6 PŘÍSLUŠNOST A SEBEURČENÍ V DNEŠNÍM SVĚTĚ**
 - 6.1 Etnické a národní identity v globalizačním procesu
 - 6.2 Identita versus kultura
 - 6.3 Jazyková homogenizace
 - 6.4 Globální občanství
- 7 SUMARIZACE KURZU**
- 8 ZDROJE A ROZŠÍŘUJÍCÍ LITERATURA**

Předmět je součástí SZK (Teorie kultury)

Jazyk jako předmět kulturních studií:

Definice jazyka, vědecké disciplíny zabývající se jazykem, základní lingvistické teorie a postupy v dějinách (zejm. jazykový relativismus; etnografie komunikace (komunikační kompetence); generativismus). Globalizace a jazyková diverzita (situace minoritních jazyků; biokulturní perspektiva). Význam lingvistické antropologie a jí příbuzných disciplín pro transkulturní komunikaci (proč je významné mít alespoň rámcový přehled – teze ideálně s odkazy na konkrétní autory/ teorie, např. studium konverzace atd.).

Studium národa: identita versus ideologie:

Studium etnické/ národní identity pohledem primordialismu vs. modernismu, mechanismus formulování etnické/ národní identity, etnický vs. občanský koncept národa, teorie národa E. Gellnera a B. Andersona. Identita vs. kultura. Principy a problémy liberálního nacionalismu, vztah mezi majoritou a etnickými/ národnostními menšinami. Příslušnost k národu v globalizovaném a multikulturním světě.

Význam ikon v textu

Pojmy

Poznámka: doplňující informace.

Otázky k četbě: student si po četbě každého textu zvolí jednu z otázek, kterou PÍSEMNĚ ZPRACUJE v rozsahu 80-150 slov; toto shrnutí bude využito v rámci semináře.

Souhrn

Literatura a rozšiřující zdroje

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

1 JAZYK: KULTURNÍ FENOMÉN

1.1 Symbolická komunikace

Když Ernst Cassirer (1874 – 1945) říká: „*Namísto toho, abychom člověka označili za tvora nadaného rozumem, měli bychom ho definovat jako živočicha symbolického*“ (1956), má na mysli naši výjimečnou schopnost používat symboly. Dokážeme a potřebujeme utvářet svůj (symbolický) svět. Tvořivě komponujeme specifický rozměr skutečnosti, který není ani přesným odrazem subjektivních dojmů a rozpoložení, ani jednoduchou, pasivně vytvořenou kopií objektivní reality kolem.

Jsou tedy právě symboly tím, co nás odlišuje od zvířat? Vytyčování hranice mezi lidmi a zvířaty je dost možná poněkud absurdní záležitostí. Distinkcí, která existuje hlavně proto, že ji chceme, nikoli proto, že by nepochybně existovala (Komárek 2011, s. 34-59). Pokud se ale do úvah o jedinečných lidských schopnostech přeci jen pustíme, bude schopnost symbolizace nesporně jedním z výrazných motivů. Utváření komplexních symbolických sítí a práce s nimi umožňuje složitější myšlenkové operace bez přímé a praktické vazby na momentální prostředí a situaci. Umožňuje tvorbu konceptuálních a abstraktních či ideálních představ, které se zdají být lidským trumfem i nezbytností. A občas dokonce určitou komplikací, neboť zdánlivě „neúčelné“ představy mohou ovlivňovat naše životy stejně silně jako „objektivní“ životní podmínky (Langer 1971, Lecron Foster 2002).

Zejména při pohledu na primáty nás mohou přepadat pochybnosti o tom, zda je schopnost utvářet symboly a pracovat s nimi skutečně jen lidskou výsadou. Existuje například řada projektů, které na základě pochopení, že primáti jsou fyzicky neschopni artikulované řeči, testují schopnost šimpanzů, goril a orangutanů užívat znakovou řeč. Přitom byly opakovaně doloženy „znepokojivé“ schopnosti přesahující pouhé zapamatování jednotlivých výrazů znakové řeči: lhaní, přísahy, vtipy, schopnost spojit dva znaky a utvořit tak nové slovo. Schopnost mluvit o něčem, co není bezprostředně nablízku. Dokonce pokusy naučit řeč jiného tvora. Vědecká hodnocení jsou vcelku pochopitelně kontroverzní, existuje však určitá shoda v tom smyslu, že primáti (prozatím?) na rozdíl od nás v přirozeném prostředí netvoří jazyk v lidském slova smyslu, tedy jako **komplexní symbolický systém, který by umožnil napříč časem a prostorem uchovávat a předávat informace, které nejsou zakotveny v genech**.

Za zajímavé či důležité motivy považují následující: (1) Lidé jsou schopni nahlédnu do budoucna nebo odstupu od momentálního prožitku, dokáží jej zobecnit a transformovat do symbolické podoby. To zcela konkrétně souvisí se schopností (2) adaptace na téměř jakékoli životní podmínky a (3) věčnou lidskou nespokojeností, touhou hledat a objevovat dosud nepoznané věci; touhou, která je též impulzem lidské (4) imaginace a kreativity. Symboly v takovém případě hrají roli (5) mostů zajišťujících spojení vnitřního světa představ s vnějším světem kolem nás. Lidská přizpůsobivost dále souvisí s určitou (6) vnitřní rozpolceností: mnohdy nás pohánějí nebo ovlivňují rozporuplné, vzájemně konfliktní impulzy. Významným principem našich mentálních procesů se pak zdá být (7) **touha nalézat ve zdánlivě nekompatibilních věcech a jevech jednotu a řád** (Cassirer 1996, s. 15-27; Storr 1987). Tato teze je zásadní pro řadu témat, která máme před sebou:

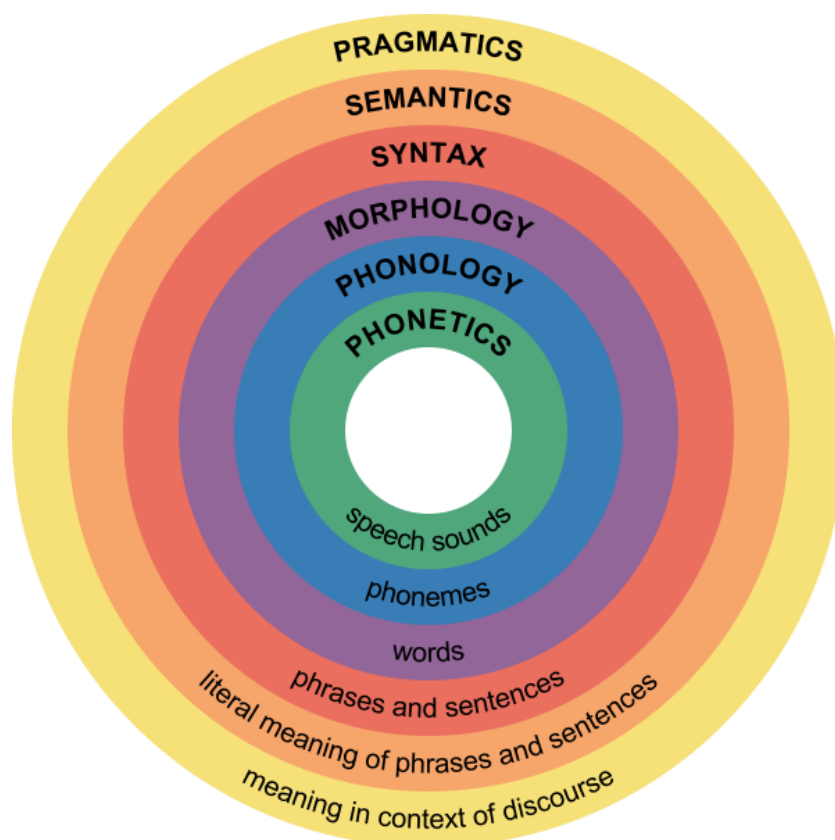
jak vidíme svět a své místo v něm; jak „škatulkujeme“ lidi a ke kterým nás váže vědomí blízkosti a sounáležitosti atd.

Velmi zjednodušeně řečeno, lidský svět není pouhou fyzickou objektivní skutečností. (8) „Síť“ symbolických sdělení je základním nástrojem umožňujícím lidské myslí svobodné a sebejisté fungování. Díky tomu se dokážeme vyrovnat s velkými problémy i „obyčejnými“ výzvami všedního dne (Langer 1971). (9) Zde je na místě připomenout Durkheimovo podobenství o kultuře (nadindividuálním jevu, který se řídí vlastními pravidly): je proudem, v němž plyneme, aniž jsme si to zvolili, aniž jsme si toho plně vědomi, aniž je v našich silách vystoupit z něj (Durkheim 1926, 2004).

Obecněji můžeme konstatovat, že jedině s pomocí představivosti – tedy schopnosti uvědomit si svou situaci a představit si, co by „mělo“ nebo „mohlo“ být, můžeme zastávat (10) tvůrčí a svobodný přístup k životu, který jakkoli se odehrává v rámci limitů vytyčených našimi biologickými a kulturními východisky, nemusí se nechat ani pudy ani zažitými zvyklostmi ovládnout (Kohák 2004).

„without language, relations are either taken for granted in action – as by a dog, for instance, who looks hopefully inside the garbage pail, or takes shelter from punishment under the sofa – or they cannot be experienced at all“ (Langer 1971, s. 135)

(zdroj: THOMAS, James J.; COOK, Kristin A. eds. (2005) *Illuminating the Path: The Research and Development Agenda for Visual Analytics*, s. 110.)

1.2 Jazyk: komplexní symbolický systém

Jazyk je specificky lidský dorozumívací prostředek, komplexní a dynamický symbolický systém, který umožňuje napříč časem a prostorem kumulativně uchovávat a předávat kulturní obsahy. Umožňuje vyvázat se z bezprostředně přítomné situace, nahlédnout přes její okraj a představit si i to, co by „mohlo“ nebo „mělo“ být.

Jazyk užívá širokou škálu symbolů (slova, zvuky, gesta atd.) se složitými významy, které jsou určitým způsobem kulturně a historicky zakotveny. Zároveň je ale překvapivě kreativní, pružný a přizpůsobivý tam, kde je to třeba.

Je nezbytnou a ústřední součástí každé kultury, jejího vývoje i existence, sociálního života. Jakým jazykem a také jakým způsobem mluvíme, je významnou součástí našich sociálních/ etnických/ národních identit, příslušnosti (ačkoli například vzájemná souvislost mezi jazykem a etnicitou není zcela prvoplánová: viz 6.2). Je tedy jen logické, že studium jazyka je významnou součástí zkoumání kultury, ať už mluvíme o kultuře obecně lidské (atributivní pojetí pojmu kultura) nebo konkrétněji (distributivně) vymezené.

Gramatika a slovní zásoba „našeho“ jazyka určitým způsobem ovlivňují způsob, jak vidíme a organizujeme svět, i to, jak do něj aktivně zasahujeme a přetváříme jej. Není to ale jednostranná a jednoznačná závislost: zatímco pro některé společnosti je jazyk důležitým nástrojem systematizace pohledu na svět, pro některé se zdá být méně významný; zároveň existují určité univerzální rysy společné celému lidstvu. A jak bylo zmíněno výše, vzájemné vlivy jsou obousměrné: při změně prostředí se naopak dynamicky mění jazyk, aby dokázal obstát v nových podmínkách (Guest 2016; Pokorný a Hanuliak 2010).

V dějinách kromě „přirozených“ existují či existovaly také „uměle“ vytvořené jazyky. Cílem takových projektů je obvykle vytvořit celosvětově funkční a co nejjednodušší komunikační prostředek. Nejznámějším a stále užívaným umělým jazykem je *esperanto*, které v druhé polovině 19. století vytvořil a jako „mezinárodní jazyk“ (s vizí překlenutí rozdílů, lepšího vzájemného porozumění a mírového soužití) publikoval Ludwik L. Zamenhof (zveřejněno 1887). Podobně jako třeba programovací jazyky je i *esperanto* určitým způsobem limitováno ve schopnosti reagovat na nové životní výzvy i jemné významové nuance a složité požadavky mezilidské komunikace. Vzniklo velice rychle a nemá tak dynamickou povahu jazyků užívaných k běžné komunikaci. Teoreticky by se *esperanto* v budoucnu mohlo stát „přirozeným“ jazykem, čímž by zároveň pravděpodobně přišlo o svou hlavní výhodu, kterou je extrémní jednoduchost a jednotnost pravidel.

Video

PAGEL, Mark (2011). How Language Transformed Humanity. In *TED: Ideas worth spreading*. O rozhodujícím okamžiku naší evoluce: „human turning point“; (možnost zapnout české titulky)

http://www.ted.com/talks/lang/en/mark_pagel_how_language_transformed_humanity.html

1. SHRnutí A STUDIjNí TEXTY

Kapitola je úvodem do tématu symbolické komunikace. Z okruhů ke státním závěrečným zkouškám odpovídá zejména na otázku po definici jazyka.

Jazyk: unikátně lidský dorozumívací prostředek. Komplexní a dynamický symbolický systém, který umožňuje v čase a prostoru kumulativně uchovávat a předávat kulturní obsahy, interpretovat realitu a nahlédnout přes hranici bezprostředního „tady a teď“.

Studijní texty

MURPHY, Robert (1998). Úvod do kulturní a sociální antropologie, s. 38-41.

1. Interpretujte: „Ostatní zvířata se učí. Pouze lidé jsou schopni pochopit vysvětlení.“
2. Jaký je vzájemný vztah mezi strukturou jazyka a strukturou kultury?
3. Vysvětlete zdánlivý konflikt těchto dvou výroků: a) „*Struktura jazyka určité společnosti je nezávislá na struktuře její kultury*“ (s. 38), b) „*Jazyky tak odrážejí kulturu a prostředí těch, kteří jimi mluví*“ (s. 39).
4. Vysvětlete tezi: „*Společně s dalšími částmi kultury tvoří jazyky jakési síto či filtr*“.
5. Setkali jste se osobně s nějakým příkladem odlišných významových rozsahů jednotlivých slov v různých jazykových systémech?
6. Co je „Sapir-Whorfova hypotéza“?
7. Vysvětlete tezi: „*Kultura je spíše původcem svého jazyka než jeho loutkou*“.
8. Jak obrázek (s. 6 zde ve skriptech) souvisí s textem? Co je *foném*, *morfém* a *syntax*?

SHANAHAN, Daniel (2000). Vznik jazyka: Od gest po syntax. In Vesmír 79 (12), s. 676-677.

1. Stručně vysvětlete teorii vzniku jazyka z pohybů a gest.
2. Proč hominidé věnovali energii vytvoření symbolického světa, když měli spoustu starostí s životem v reálném světě?
3. Vysvětlete tezi „tělo jako nástroj, kterým chápeme svět“.
4. Vysvětlete rozdíl mezi symbolem a znakem.

KELLER, Helen (1905). The Story of My Life, část kap. IV.

1. Co je pointou textu a jak souvisí s textem Daniela Shanahana „Vznik jazyka“?

SPITZER, Manfred (2016). Kybernemoc!: jak nám digitalizovaný život ničí zdraví, s. 177-198.

1. Napište seznam hlavních limitů učení jazyka prostřednictvím digitálních technologií.
2. Jak text souvisí s textem Daniela Shanahana „Vznik jazyka“?
3. Vysvětlete významový podtext výrazu „chápat svět“.

2 JAZYK: PŘEDMĚT ANTROPOLOGICKÝCH STUDIÍ

Studium jazyka je komplikované tím, že máme možnost sledovat jen jeho konkrétní realizace v podobě řečových projevů (třeba to, jak na vás právě mluví učitel), zatímco abstraktní jazykový systém je vždy latentní (skrytý). Na samotný **jazykový systém** nikdy nedohlédneme a můžeme jej jen s určitou mírou jistoty a přesnosti modelovat na základě toho, co dokážeme zachytit a zkoumat v podobě **řeči** – vyjádření konkrétních lidí (Mareš 2014).

V textech nalezneme celou řadu pojmů označujících vědy, které se věnují studiu jazyka (symbolické komunikace) a jeho vztahu se společností a kulturou. Mezi těmi obvyklejšími bude jistě (antropologická) lingvistika, lingvistická antropologie, etnolingvistika, sociolingvistika, pragmatika. Tyto disciplíny se mnohdy mohou zajímat v podstatě o totéž, pouze přitom akcentují konkrétní aspekty studovaných jevů. Rozdíl pak spočívá především v tom, že někteří autoři se chápou primárně jako lingvisté, jiní jako antropologové, a zkoumané fenomény pak vcelku logicky vnímají jako součást svého oboru (Duranti 2009).

Zároveň ale dokážeme odlišit jednotlivé koncepce: pojem **antropologická lingvistika** chápeme jako tautologii, tedy jaksi nadbytečně dvojité sdělení, že lingvistika je zacílena výhradně na lidskou komunikaci (Duranti 2009). Vhodnější je tedy k označení vědeckého studia jazyka použít „jen“ slovo **lingvistika**.

Lingvistická antropologie je interdisciplinární společenská věda pohybující se na pomezí lingvistiky a společenskovědních oborů. Studuje jazyk jako specificky lidský systém symbolické komunikace, který zrcadlí a předává kulturní obsahy.

Etnolingvistika je zaměřena na téma etnicity: v rámci studia vztahu mezi jazykem a kulturním kontextem se zabývá zejména tím, jak jazyk funguje v kontextu etnické diverzity a etnického vědomí.

Sociolingvistika je zacílena na zkoumání vlivů mezi sociálním a jazykovým systémem, zajímá se zejména o průsečíky mezi kulturními kategoriemi, sociální pozicí mluvčího a obecnějšími systémy moci. Ještě v průběhu 60. a 70. let byly sociolingvistika a lingvistická antropologie vnímány jako jeden společný projekt. Dnes jsou samostatnými – ač spřízněnými projekty, které se odlišují například preferencí různých přístupů. Sociolingvistika tíhne spíše k sociologickým (kvantitativním) metodám, zatímco lingvistická antropologie akcentuje spíše kvalitativní metody.

Pragmatika obrací pozornost k „užití“ jazyka, kontextu komunikace (viz 2.4).

Všechny tyto vědní disciplíny se věnují vztahu jazyk – myšlení – společnost – kultura. Zajímá je, které jevy jsou univerzálně lidské (unikátně lidský komunikační prostředek) a které kulturně specifické (jakou roli hraje jazyk v životě skupin a jednotlivců, jaká je souvislost kulturní a jazykové diverzity). Současná jazyková rozmanitost je stále úctyhodná, v důsledku globalizačních a homogenizačních trendů však razantně klesá. Počet aktuálně živých jazyků odhadujeme na 5 až 7 tisíc (Guest 2016, Montenegro a Glavin 2010; Šatava 2001). Odlišná čísla jsou důsledkem (1) nejasností distinkce mezi jazykem a dialektem, (2) velkého množství jazyků, jejichž mluvčí se počítají na desítky nebo stovky a reálně jim hrozí zánik, (3) rychlého průběhu změn, které je obtížné celkově shrnout.

Je přitom nutné zdůraznit, že nejde „jenom“ o studium slovní zásoby a gramatiky či kulturních kompetencí. Komunikace je vždy společenskou událostí a symboly, které použijeme (artikulovaná či znaková řeč, gesta, zvuky, prostorová vzdálenost účastníků komunikace atd.) jsou součástí celkového kontextu našeho jednání a situace. Na schopnostech konkrétního mluvčího pak závisí, jak konkrétně se v návaznosti na kontext rozhodne použít komunikační dovednosti a znalosti, které má k dispozici. Někdy to vede třeba k záměrnému porušení gramatických pravidel (představte si, jak při setkání s přáteli někdy nad ránem mluvíte perfektně spisovnou češtinou). Poznamenávám také, že na všech účastnících komunikace závisí, do jaké míry ne/dokáží na základě řeči, dalších komunikačních prostředků a celkového kontextu porozumět zamýšleným sdělením.

Jazyky nejsou soubory dokonalých nebo „správných“ výrazů archivovaných ve slovníku. Přejmenším ty živé jsou dynamickými systémy, bez ustání reagují na potřeby a životní podmínky svých mluvčích a transformují se tak, aby vyhovovaly aktuálním požadavkům. Jazyk se tedy přizpůsobuje „svému“ světu a kultuře a zároveň nám poskytuje kategorie a symboly, které ovlivňují způsob, jakým přemýšlíme, jakým poznáváme a uspořádáváme svět. Jazyk je prostorem, v němž se (kromě již výše zmíněného) formují, utvrzují a zpochybňují hodnoty, nebo například předávají i nabourávají mocenské systémy (Duranti 2009, Guest 2016). Jazyková diverzita souvisí s rozmanitostí způsobů, jimiž lidé vnímají svět, uvažují o něm a aktivně se do něj zapojují. Ve smyslu nástroje, který umožňuje společenskou interakci a překonání bezprostředního „tady a teď“, porozumění světu i sama sobě je pak univerzálně lidskou charakteristikou (Murphy 1998).

(viz kapitolu 4.2; zdroj: Speed Bump)

2.1 Jazykový relativismus

Odrasovým můstkem pro koncept jazykového relativismu (tedy představu, že lidé v různých jazycích vidí a interpretují svět natolik specifickými způsoby, že je nelze vzájemně poměřovat a hodnotit) byly paradoxně myšlenky romantiků 19. století, kteří se z charakteru jazyka snažili poněkud sebestředně (etnocentricky) odvodit obecně platné rysy národní mentality/ povahy/ intelektu. Jejich vlastní národ ze srovnání obvykle vycházel „vítězně“: „*ve zřetězení i vnitřním sledu německých souvětí je cítit krok Němce (...), který se vyznačuje rovnoměrnou, pevnou a mužnou chůzí*“ (Johann G. Herder, cit dle Gazda 2002, s. 29). Tento **etnopsychologický přístup** byl zpětně kritizován.

Wilhelm von Humboldt (1767 – 1835) ještě v intencích etnopsychologismu tvrdil: „*jazyky se neliší hláskami a znaky, ale světónázorově*“. Později, ve 20. století, na tuto úvahu navazuje tzv. „nehumboldtovská škola“ představou, že každý jazyk předpokládá zvláštní pojetí reality a proto jsou různé jazyky mezi sebou vzájemně nepřeložitelné (Budil 2003, s. 295).

Franz Boas (1858 – 1924) své studium inuitských jazyků a indiánských jazyků amerického severozápadu uzavřel (ve své době ještě stále nikoli samozřejmým) konstatováním, že je vzhledem k výrazné strukturální odlišnosti nemůžeme hodnotit „našimi“ měřítky či odsuzovat jako nedokonalé. Boas se do dějin antropologie vepsal tzv. **historickým partikularismem** (přesvědčením, že každá kultura je autonomním a smysluplným celkem, který se vyvíjí vlastním směrem a způsobem, a není proto možné posuzovat ji jako „primitivní“ nebo „pokročilou“ na nějaké objektivní vývojové lince). Významný je dále tvrzení, že mezi jazykem, kulturou a rasou neexistuje žádná jednoznačná souvislost. Koncept historického partikularismu (kulturního relativismu) svými terénními pracemi dokládá řada slavných Boasových žáků.

Ústředním principem úvah vedoucích ke zformulování jazykového relativismu je snaha odpovědět na otázku, jaký je vztah mezi symboly a skutečností – a případně zda některé jazyky zrcadlí skutečnost lépe než jiné. Z velkého množství autorů zmiňuji například dvojici, která do diskuze přispěla ve 20. letech 20. století: Charles Kay Ogden (1889 – 1957) a Ivor Armstrong Richards (1893 – 1979).

Nejznámějším konceptem těchto úvah je teze známá jako **Sapir-Whorfova hypotéza**, která shrnuje myšlenky Edwarda Sapira (Boasův žák) a Benjamina Lee Whorfa (Sapirův žák). Stanoviska obou autorů se od sebe do určité míry liší a konkrétní „slavná“ formulace **principu jazykové relativity**, je připisována Whorfovi.

Edward Sapir (1884 – 1939) byl zaměřen na studium indiánských jazyků na západě Spojených států amerických a na jidiš (užívaný židovskou diasporou, dnes celosvětově, dříve byli jeho mluvčími zejména východoevropští Židé; jazyk do svého západogermánského základu zakomponoval množství hebrejských a slovanských prvků).

Sapir v článku ***The Status of Linguistics as a Science*** z roku 1929 říká:

„Lidské bytosti nežijí pouze v objektivním světě samotném, ani ve světě společenských činností, jak jsou běžně chápány, ale jsou do značné míry vydány na milost jazyku, který se stal nástrojem vyjadřování jejich kultury. Je iluzí představovat si, že člověk se přizpůsobuje realitě v zásadě bez použití jazyka a že jazyk je pouze nahodilým nástrojem řešení specifických problémů komunikace a uvažování. Ve skutečnosti je

„reálný svět“ do značné míry postavený na jazykových zvycích společenství. Žádné dva jazyky si nejsou nikdy dostatečně podobné, aby se daly považovat za prezentaci téže společenské reality. Světy, ve kterých různé společnosti žijí, jsou rozdílné světy, nikoli pouze stejný svět s různými nálepkami.“

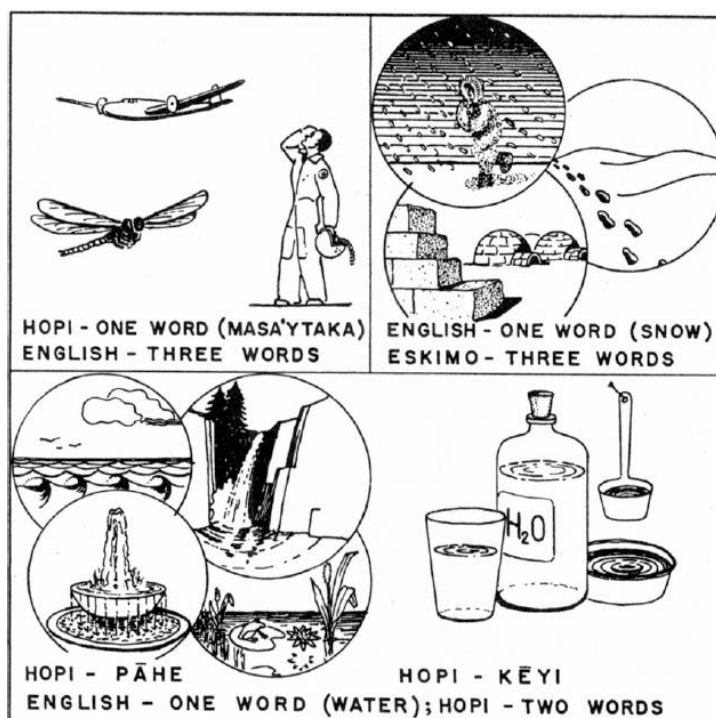
Pokuste se velmi stručně shrnout hlavní teze Sapirova textu:

1. souvislost jazyka s konceptuálním myšlením:
2. souvislost s viděním světa:
3. možnost překladu mezi dvěma jazyky:

Benjamin Lee Whorf (1897 – 1941) studoval a vzájemně srovnával gramatické struktury evropských jazyků s jazyky severoamerických indiánů (zejména indiánů Hopi). Zajímalo ho především odlišné pojmání času v obou jazycích (a kulturách).

Podle Whorfa (mnozí pozdější lingvisté interpretují odlišně) je jazykový obraz světa Hopi z evropského pohledu zvláštní: je „bezčasý“. Slovesné tvary nerozlišují mezi minulou/ přítomnou/ budoucí událostí, ale odkazují k tomu, zda chce mluvčí (1) informovat o události (jak minulé, tak současné), (2) vyjádřit očekávání události, (3) vyjádřit zobecnění či zákonitost. Budoucí děje jsou tedy vyjadřovány jako očekávání mluvčího a v této perspektivě je tedy budoucnost něčím, čemu je nutné věnovat pozornost už nyní, neboť se už teď „připravuje“. Takový pohled paradoxně lépe vyhovuje nárokům paradigmatu současné relativistické a kvantové fyziky, než vize skutečnosti, kterou tvoří indoevropské jazyky.

Whorf dále ukazuje, že v různých jazycích jsou jako významově/ smyslově/ funkčně související vnímány různé pojmy: Hopi pod jediný pojem zahrnuje vše, co létá (s výjimkou ptáků, kteří mají své vlastní označení). Tímto slovem může tedy být míněno cokoli z anglických pojmů letadlo/ létající hmyz/ pilot (zdroj obrázku Whorf 1940).

Angličtina si vystačí s jedním slovem sníh, zatímco pro Inuity by takový pojem byl příliš obecný (viz též kap. 4.2!). To, co angličtina označuje jako vodu, Hopi rozlišuje na slovo pro „vodu v přírodě“ a „vodu v nádobě“.

Whorf ale také konstatuje, že významná část našeho myšlení se odehrává mimo gramatické a slovní struktury a je nezávislá na konkrétním kulturním kontextu (obecně platná pro všechny lidi). Jakkoli jsme ovlivněni „svým“ jazykovým systémem, neznamená to ani, že by jazyk ovládal nebo předurčoval vývoj kulturního systému, ani že bychom nedokázali vstoupit do jiných konceptuálních systémů.

Přesvědčení o tom, že mezi pojmy a světem kolem nás není žádný zcela přímý či objektivní vztah (slovo *prase* je shluk písmen/ zvuků, který v nás vyvolává představu prasete a umožňuje sdělit myšlenku druhému, samotná písmena nebo výslovnost ale nemají přímou vazbu na to, jak prase ve skutečnosti vypadá nebo jaké vydává zvuky) vede k tezi o kulturním relativismu. Ten předpokládá rovnocennost všech konstrukcí reality. Dalším předpokladem pak je, že každá konstrukce reality je platná pouze v kontextu příslušné kultury (Guest 2016).

Whorf o principu jazykové relativity v článku *Science and Linguistics* z roku 1940.

„Svět se nám ukazuje v kaleidoskopickém proudu dojmů, které musí být utříděny naším vědomím – a to do značné míry znamená, že jazykovým systémem, který v tomto vědomí máme... Představuje se nám tedy nový princip relativity, podle kterého pozorovatelé nejsou vedeni stejnými fyzikálními fakty ke stejnému obrazu světa, ledaže by jejich jazyková pozadí byla podobná nebo se dala nějakým způsobem porovnat.“

Vlastními slovy vysvětlíte hlavní tezi Whorfova textu:

Následně se objevuje řada skeptiků, kteří princip jazykové relativity kritizují. Zdůrazňují například význam mimo-jazykového přemýšlení a vnímání (takového, které se odehrává mimo gramatické a slovní struktury). Přitom bychom ale měli poznamenat, že Whorf zřejmě neměl na mysli jednostrannou nebo jednoznačnou závislost (determinaci jazykem). Dnešní vědci se vcelku shodují, že (1) v tom, jak jednotlivé jazyky zobrazují svět, existují rozdíly. (2) Gramatika a slovní zásoba „našeho“ jazyka určitým způsobem ovlivňují naše vidění světa, není to ale jednostranná závislost či determinace. Například při změně kulturního a přírodního prostředí se naopak dynamicky mění jazyk, aby dokázal obstát v nových podmínkách. V globalizovaném světě s vysokou mírou migrace je zároveň zřejmé, že mluvčí konkrétního jazyka mohou žít na velmi různých místech a ve velmi různých prostředích, což vzájemný oboustranný vliv mezi jazykem a prostředím nadále komplikuje (Guest 2016; Murphy 1998, s. 40; Pokorný a Hanuliak 2010; Sokolíčková 2013).

2.2 Generativismus

V druhé polovině 20. století se v kontrastu vůči principu jazykové relativity výrazně prosadil koncept **generativismu** (zcela okrajově doplňuji, že v literatuře se můžete setkat též s označením generativní gramatika, transformační gramatika, formalistická lingvistika). Zakladatelem a ústředním představitelem je Noam Chomsky [výslovnost *čomski*] (*1928), poprvé byl tento koncept publikován v roce 1957.

Generativní přístup se namísto zájmu o jazykovou diverzitu formovanou vlivy prostředí ptá po univerzální lidské přirozenosti: přichází s tezí, že rychlost, s jakou se děti naučí gramatiku svého jazyka, je možné vysvětlit jediné existencí vrozených jazykových pravidel. Nemůžeme tedy mluvit o tom, že by gramatika byla zcela naučená; jsme schopni se naučit gramatiku „svého“ jazyka (nebo „svých“ jazyků) i díky, tomu, že již máme vrozené dispozice. Gramatikám konkrétních jazyků nezbývá než se tomuto univerzálnímu základu přizpůsobit.

Základem jazyka jsou v tomto pojetí univerzální (všem lidem vrozené, společné) mentální struktury, které lze označit jako „univerzální gramatiku“ a které jsou nezávislé na konkrétních kulturních či společenských podmínkách nebo kognitivních schopnostech jednotlivců. Proto je pochopitelné, že sociální a kulturní kontext (například pravidla společenských interakcí) zůstávají stranou Chomského zájmu.

Generativismus rozlišuje mezi jazykovou *kompetencí* (soubor jazykových pravidel v mysli konkrétního mluvčího, umožňuje tvořit neomezené množství nových vět) a jazykovou *performancí* (výkon konkrétního mluvčího v konkrétní situaci). Snaží se zejména popsat jazykovou kompetenci a její univerzální základy. Konkrétněji to znamená popsat formální gramatická pravidla, podle kterých je z limitovaného množství prvků, které máme k dispozici, vytvářeno nekonečné množství gramaticky správných vět. K tomuto zájmu o gramatická pravidla pro vytváření/ generování vět (z latinského *generāre*) také odkazuje označení „generativismus“.

Pátrání po univerzální gramatice (ve smyslu společného geneticky zakódovaného základu všech jazyků) vedlo k nahromadění velkého množství dat o mnoha jazycích. Doložit jimi původní tezi o univerzálních gramatických pravidlech se nedařilo, spíše se jasněji ukazovalo, jak rozmanité jednotlivé jazyky jsou. Chomsky byl proto nucen své teze přehodnocovat, zpracoval je v několika variantách, jejichž prostudování ponechávám mimo záběr našeho předmětu (pro zájemce srov. např. Černý 2005, s. 176-193). Dnes existuje obecná shoda o tom, že lidé sdílejí geneticky zakódovaný základ, který jim umožňuje naučit se jazyky, s nimiž se v životě setkají. Na rozdíl od Chomského vize, ale spíše než specializovaná gramatická pravidla předpokládáme genetický základ vzájemně souvisejících kognitivních a jazykových schopností (Černý 2005, Mareš 2014, Pokorný a Hanuliak 2010).

V návaznosti na Chomského dochází v tzv. kognitivní antropologii k odlišení „kulturních kompetencí“ od pozorovatelných jevů a věcí. Studium kultury je tak zacíleno na neviditelnou kulturní „gramatiku“: normy, hodnoty, pravidla či myšlenky v hlavách lidí (M. Soukup 2018, V. Soukup, 2004).

Video

MORIN, Cameron (2020). What do all languages have in common?. In TED: Ideas worth spreading. Shrnutí Chomského perspektivy; (anglické titulky)

https://www.ted.com/talks/cameron_morin_what_do_all_languages_have_in_common

2.3 Etnografie komunikace

Princip jazykové relativity (shrnutý v kapitole 2.1) a etnografie komunikace jsou nejzásadnějšími příspěvky ke studiu udivující rozmanitosti lidských jazyků. Oba koncepty si kladou otázku, jak tato diverzita zrcadlí různé způsoby, jimiž lidé vidí svět, přemýšlejí o světě, aktivně se do něj zapojují.

Etnografie komunikace „**relativizuje jazykovou relativitu**“. To znamená, že znovu promýšlí koncept jazykového relativismu. A dochází k tomuto závěru: zastánci principu jazykové relativity (Sapir-Whorfovy hypotézy) zapomínají, že role jazyka je v každé společnosti jiná. Zatímco pro některé společnosti je jazyk důležitým nástrojem systematizace pohledu na svět, pro některé naopak není. (Evropský středověk velmi vzrušovaly dogmatické spory o přesnou formulaci vztahu pojmů Syn, Otec, Duch s jejich podstatami, zatímco zenbuddhismus směřuje k osvobození od konceptuálního myšlení a jazyka.)

Sapir-Whorfova hypotéza bývá označována jako první jazyková relativita. Etnografie komunikace je tzv. druhou jazykovou relativitou: jazyková struktura podle ní není prostě jen odrazem dané kultury, celá záležitost se z pohledu etnografie komunikace zdá být složitější.

Počátek etnografie komunikace spadá do 60. let 20. století, jejím zakladatelem je Dell Hathaway Hymes (1927-2009). Zaměřena je na vazbu mezi kulturou a způsobem používání jazyka, jeho funkcí, statusem a jazykovou ideologií. Ústředním tématem je tzv. **komunikační kompetence**, tedy snaha o odhalení pravidel, která mluvčímu umožní v konkrétní společenské situaci použít adekvátní jazykové prostředky (Hymes tím reaguje na Chomského odlišení jazykové kompetence a performance). K tomu, abychom „správně“ reagovali, nestačí být znalí jazyka, závažný je také význam a role v daném kontextu (v některých situacích je společensky mnohem vhodnější gramatiku nedodržovat). Spíše než jazyk a věta jsou proto zásadními a zajímavými kategoriemi, o které se etnografie komunikace zajímá, „komunikační společenství“ a „promluva“. Hymes rozlišuje **řečovou událost** (třeba telefonický rozhovor), kde je řeč je zásadní složkou nesoucí klíčová sdělení, a **řečovou situaci** (výlet s přáteli), kde se řeč užívá, ale není pro situaci definující.

Faktory, kterým je vhodné v rámci komunikace věnovat pozornost, jsou podle Hymese následující: (počáteční písmena v anglickém originálu tvoří slovo SPEAKING)

- situace (situation: umístění, scéna)
- účastníci komunikace (participants)
- cíle (ends: např. osobní záměry)
- postup (act sequence: forma, obsah, střídání mluvčích),
- tón (klíč – key: např. ironie, seriózní tón atd.)
- nástroje (instrumentalities: médium a forma řeči)
- normy (norms: sdílená pravidla komunikace a toho, jak je interpretována)
- žánr (genre: druh)

2.4 Užití jazyka a kontext komunikace

Tam, kde se pokoušíme o transkulturní dialog „navzdory“ odlišnostem, musíme si být vědomi lingvistických i kulturních aspektů, které mohou být na první pohled skryté, ale významným způsobem ovlivnit to, jak dobře nebo špatně si s druhým člověkem navzájem rozumíme. Máme přirozenou tendenci interpretovat komunikaci pomocí „své“ vlastní kultury. Velice snadno se proto přihodí nedorozumění způsobené rozdílnými normami komunikace. Tato nedorozumění nejsou ani zdaleka problémem, se kterým bychom se potýkali pouze během prvního setkání. Mají naopak sklon se zhoršovat a zdůrazňovat vzájemné negativní stereotypy.

Tématu komunikačního chování se věnuje **(1) etnografie komunikace** (to, jak Dell Hathaway Hymes analyzuje komunikační kompetenci a jednotlivé faktory komunikace („SPEAKING“) je uvedeno v kapitole 2.3 a zcela to patří i sem).

Téma komunikačního chování studuje také **(2) (interakční) sociolingvistika**. Zkoumá vzájemné vlivy sociálního a jazykového systému: jak společenské (nejazykové) jevy ovlivňují jazykový systém a jak je jazyk funkčně využíván v sociální komunikaci. Pro představu bývá zmiňována třeba hra George B. Shawa *Pygmalion* (ta o chudé květinářce, z které se výukou dokonalé angličtiny stane dáma). Sociolingvistiku zajímají vazby ke kulturním kategoriím, k sociální pozici mluvčího a k obecnějším systémům moci. Upřednostňuje spíše sociologické (kvantitativní) metody. Blízkost s lingvistickou antropologií a odlišnosti od ní jsou podrobněji popsány v úvodu kapitoly 2. V rámci kurzu v souvislosti se sociolingvistikou zmíníme téma etnicity, genderu, dialektů a prestižního jazyka.

Další disciplínou zaměřenou na „užití“ jazyka a kontext je **(3) pragmatika**. Pojímá řeč jako jednání, které má své motivy, okolnosti, následky podobné kterémukoli dalšímu typu lidského jednání.

Pragmatika pomocí tzv. **konverzační analýzy** studuje **strukturu konverzace**, tedy kulturně definovaná pravidla toho, jak se mají v rámci dialogu střídát repliky jednotlivých mluvčích. Těžkosti v mezikulturním rozhovoru mohou způsobit například lišící se představy o tom, jaká je přijatelná délka mezer mezi replikami a jaká je tolerance překrývání replik („skákání do řeči“). Zatímco v mnoha kulturách je už několikavteřinová odmlka v rozhovoru vnímána jako nepříjemná, jiní – jako např. Finové, dokáží bez problémů mlčet velmi dlouho (Jukka Pesola 2019).

Herbert Paul Grice (1913 – 1988) ukazuje, že smysluplná konverzace vzniká ze spolupráce jednotlivých účastníků, kteří sdílejí určitá kulturně definovaná očekávání. Na základě těchto očekávání účastníci komunikují a také interpretují výroky druhých. V Griceho pojmu **konverzační maxima** je shrnut princip, kterým se mluvčí konkrétní kultury při konverzaci řídí. V našem případě jsou to (1) maxima kvality (pravdivost, podloženost informací), (2) maxima kvantity (přiměřené množství informací, dostatečné a stručné), (3) maxima relevance (má se týkat tématu), (4) maxima způsobu (srozumitelnost, jednoznačnost). Tyto maximy jsou charakteristické pro „náš“ způsob vedení konverzace, neplatí ale univerzálně. Některé kultury například výrazně upřednostňují zdvořilost nebo jako závažný problém chápou případnou ztrátu „tváře“ („tvář“ je pozitivní hodnota či uznání, které člověku připisují ostatní; ztráta „tváře“ je tedy závažnou společenskou újmou). V případě ohrožení „tváře“ může být možným a dobrým řešením například porušení maximy kvality – tedy „pravdomluvnosti“. Spíše než na pravdomluvnosti samotného mluvčího pak úspěšnost komunikace závisí na

posluchači a na tom, zda (do jaké míry) dokáže porozumět danému kontextu a například odhadnout, že maxima kvality možná není prioritou právě probíhajícího rozhovoru.

Mezikulturní rozdíly v tom, jak má vypadat dostatečné a důvěryhodné tvrzení, mohou souviset jak s kulturními zvyklostmi, tak s gramatikou jazyka. V rámci kurzu zmíníme např. pro evropské jazyky neobvyklý princip **evidenciality** – požadavek, aby mluvčí (má-li být důvěryhodný) přímo ve větě uváděl zdroj svých informací.

Opět se dostáváme k tomu, že nestačí umět gramatiku. Dokonce i pokud mluvčí dobře zná téma, o kterém se právě hovoří, nemusí to stačit k tomu, aby komunikoval „správně“ či zdvořile. Jde také o (1) porozumění konkrétní situaci a znalost složitých sociokulturních pravidel, která se k ní vztahují. (2) A zároveň o schopnost v návaznosti na tyto znalosti projevovat respekt druhým lidem. Spojení těchto dvou položek vypadá v praxi v každém jazyce a kultuře trochu jinak, může se lišit také jednotlivých segmentech kultury nebo společnosti. Obecně toto můžeme zahrnout pod pojem **zdvořilost**, zásadní a velmi komplikovanou kategorii mezilidské komunikace.

V rámci kurzu podrobněji vysvětlíme **teorii zdvořilosti** (jako strategie pro zachování „tváře“), kterou na základě prací Ervinga Goffmana (1922 – 1982) sestavili Stephen Levinson (*1947) a Penelope Brownová (*1944). Autoři svou teorii zformulovali jako univerzálně platnou, jejich kritici zdůrazňují, že strategie zdvořilosti se v jednotlivých kulturách liší v návaznosti na to, jaký soubor principů daná kultura v komunikaci typicky užívá. Tento soubor zásadních komunikačních pravidel a principů je označován jako **ethos komunikace** a může být konkrétně třeba kolektivistický nebo individualistický, chránit tvář mluvčího nebo naopak spíše tvář druhého atd.

Pro transkulturní komunikaci potřebuji vědět, že mé „normální“ předpoklady nejsou jediné možné. Komunikační nedorozumění může být způsobeno tím, že se při komunikaci a například řešení společného úkolu sama řídím představou soběstačných a nezávislých jednotlivců, zatímco druhý mluvčí předpokládá, že úspěch jednotlivce je závislý na úspěšnosti skupiny jako celku a očekává skupinový konsensus. Pokud se nám nepodaří tento zádrhel identifikovat, komunikace snadno skončí „zbytečným“ konfliktem bez naděje na řešení. Zároveň je vhodné říci, že tyto problémy se nemusejí objevit výhradně při interkulturní komunikaci, ale snadno se mohou přihodit i s lidmi, kteří jsou nám svou kulturou či identitou velmi blízcí (srov. „Transkulturní výchova a globální rozvojové vzdělávání“: mapa kulturních odlišností, Hofner Saphiere 2012).

Pro kombinované studium je ve studijních materiálech k dispozici **audio-nahrávka přednášky ke kapitole 2.4 kontext komunikace**.

2. SHRUTÍ A STUDIJNÍ TEXT

Kapitola poskytuje přehled nejdůležitějších věd a paradigmat, prostřednictvím kterých lze studovat jazyk a jeho vazby na společnost a kulturu. Pro SZK zde tedy naleznete základ pro následující tematické okruhy: vědecké disciplíny zabývající se jazykem; základní lingvistické teorie a postupy v dějinách – zejm. jazykový relativismus a etnografie komunikace (komunikační kompetence); dále je zde zmíněno studium konverzace, fenomén zdvořilosti a ethos komunikace. Ke konceptu generativismu/formalistické lingvistiky se ještě vrátíme v následující kapitole a v přednáškách.

Máme možnost sledovat konkrétní **řeč** jednotlivých lidí - zatímco **jazyk** zůstává vždy skrytým, abstraktním symbolickým systémem.

Lingvistika: studium jazyka; jako vědní obor existuje od přelomu 18. a 19. století, lingvistické úvahy a reflexe se však rozvíjely od nejstarších dob (viz 3.2); v českém jazyce existuje ekvivalentní pojem „jazykověda“

Etnolingvistika: studium jazyka v kontextu etnické diverzity a vědomí

Lingvistická antropologie: studium jazyka jako kulturního fenoménu

Sociolingvistika: studium jazyka v kontextu sociálních faktorů

Pragmatika: studium „užití“ jazyka, vztah ke kontextu komunikace

Další klíčová slova: etnocentrismus, etnopsychologismus, historický partikularismus, Sapir-Whorfova hypotéza – jazykový relativismus, etnografie komunikace, komunikační kompetence, struktura konverzace, konverzační maximy, zdvořilost, tvář, evidencialita, ethos komunikace

Studijní text

ŠATAVA, Leoš (2001). *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*, s. 32-62.

1. Vysvětlete význam teze: kulturní dědictví menšinové populace je bohatstvím i handicapem.
2. Za jakých okolností má smysl snažit se zastavit snižování jazykové diverzity?
3. Napište seznam idealistických a praktických argumentů hovořících ve prospěch zachování jazykové diverzity.
4. Jaký je rozdíl mezi pojmy bilingvismus a diglosie? Uveďte konkrétními odkazy na studijní text.
5. Napište hlavní argumenty, které vysvětlují, proč mluvčí minoritních a zanikajících jazyků mnohdy nemají v otázce zachování svého jazyka ani zdaleka tak svobodnou volbu, jak by se mohlo zdát na první pohled. Jinak řečeno: co jsou důvody „neschopnosti“ mluvčích udržet svůj jazyk živý?

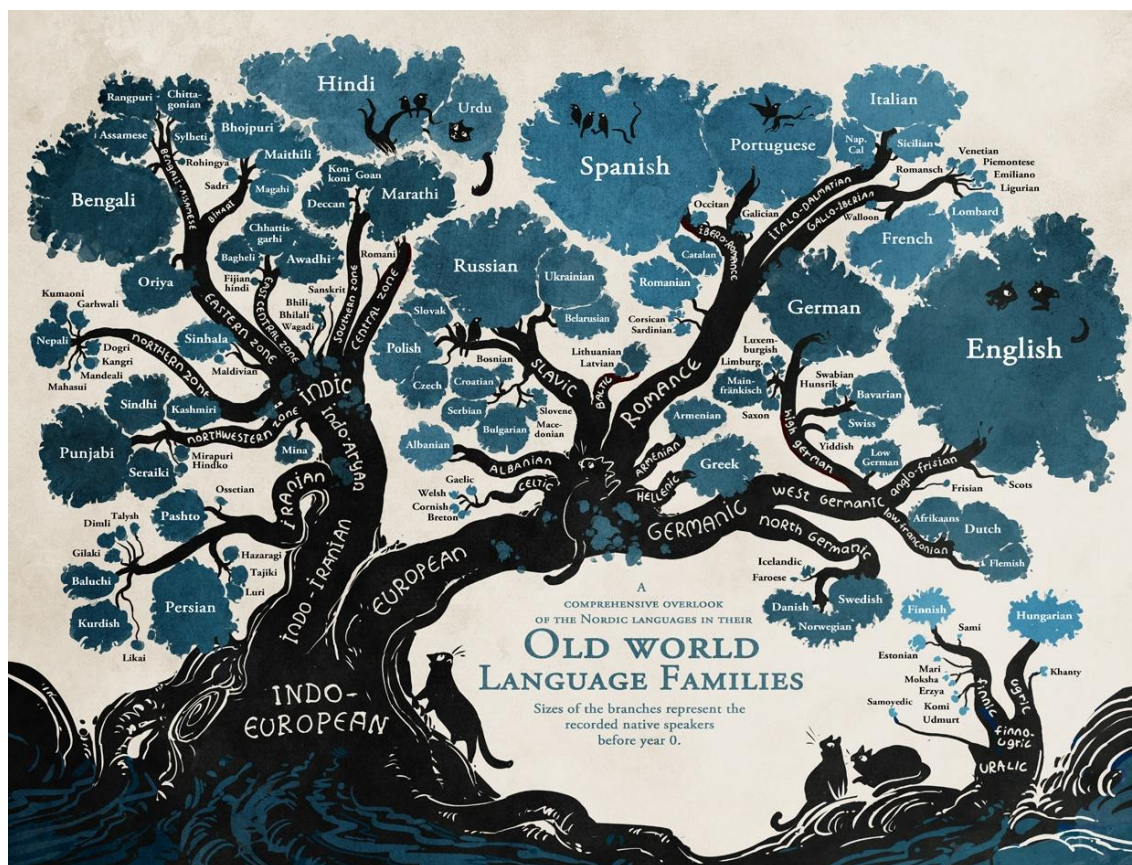
3 HISTORIE JAZYKA A LINGVISTIKY

3.1 Počátky jazyka

Studijní text Roberta Murphyho a přednáška Marka Pagela (video TED) se shodují v tom, že lidský jazyk je přibližně 200 tisíc let starou záležitostí. Kenneth Guest (vydání z roku 2016) s odkazem na genetické analýzy, dle kterých je pro schopnost řeči klíčová určitá varianta genu FOXP₂, „zrození“ lidské řeči zahrnuje do rámce posledních 150 tisíc let. Předpokládá přitom i nějakou starší schopnost komunikace/ řeči, zejména při aktivitách, jako je lov nebo výroba nástrojů. Nálezy, kterými si troufneme dokládat rozsáhlé a komplexní užívání řeči moderními lidmi máme z doby přibližně před 50 tisíci let: souvisejí s výrobou nástrojů, uměleckou tvorbou, mezigeneračním předáváním složitějších technologií, které bylo s vysokou pravděpodobností umožněno či usnadněno jazykem. Je velmi pravděpodobné, že jazyk moderním lidem umožnil zdokonalit vnitřní kooperaci ve skupině, usnadnil předávání kulturních kompetencí. Stal se tak výraznou adaptační výhodou, která zvyšovala pravděpodobnost přežití, a zajistil lidskou převahu nad světem, přestože jako jednotlivci by lidé obstát nedokázali (Harari 2018).

Určit moment, v němž k této proměně došlo, je obtížné. Vývoj dlouhou dobu probíhal velmi pomalým tempem, v posledních 150 tisících let některé skupiny (včetně Neandrtálců) nesly „správnou“ variantu genu FOXP₂, nutnou pro kognitivní schopnosti a jemnou motoriku – tedy zajišťující předpoklady pro vznik jazyka. Neumíme však říci, jestli tehdy skutečně mluvili jazykem v moderním slova smyslu, nebo zda „jazykový“ gen zatím existoval spíše jako potenciál. U Neandrtálců pravděpodobněji předpokládáme to druhé. Zhruba před sedmdesáti tisíci lety se u Homo Sapiens přihodilo výrazné „zrychlení vývoje“, které označujeme jako „**kognitivní revoluci**“. Zhruba v období před sedmdesáti až třiceti tisíci let došlo ke zřetelným a vzájemně souvisejícím zdokonalením jazykových, kognitivních a manuálních schopností. Výsledkem proměny, jejíž původní příčinou byla dost možná náhodná genetická mutace, je nový způsob myšlení a komunikace, který už je principiálně totožný s „naším“ dnešním. Zřejmě bychom si se svými předky z této doby dokázali docela dobře porozumět. Rychlé a tvárné nebiologické přizpůsobování různým životním podmínkám umožnilo osídlit v podstatě jakékoli místo; díky jazyku bylo snazší kooperovat i ve velkých skupinách, obsáhnout a předávat ohromné množství informací – i abstraktních představ o světě (Guest 2016, Harari 2018, Pagel 2011). „*Doposud uměli zvířata i lidé zavolat „Pozor! Lev!“, ale najednou byl Homo sapiens schopen prohlásit „Lev je ochranným duchem našeho kmene.“*“ (Harari 2018, s. 36).

Myslíme si, že se jazyk po tisíce let vyvíjel spíše jako **jazykové kontinuum** než jako vzájemně odlišné jazyky. Znamená to, že lidé, kteří žijí blízko sebe, si navzájem (více méně) rozumějí. Jak bychom cestovali dál, jazyk by se čím dál tím více proměňoval. A opět by byl alespoň zhruba srozumitelný pro ty, kteří žijí blízko u sebe. V řadě oblastí jazykové kontinuum existuje i dnes, pochopitelně je však narušeno či pozměněno migrací a některými historickými událostmi, zejména tlakem národních států (v různých dobách různě intenzivní snaha o sjednocení toho, jak občané státu mluví). Dnes máme právě pod vlivem koncepce a ideologie národních států sklon říkat, že ve Francii lidé mluví francouzsky a v Itálii italsky a zapomínat přitom, že ve vesnicích na italské i francouzské straně hranice lidé budou vzájemně rozumět (Guest 2016).

Nahoře: náčrt vývoje aktuálně živých indoevropských a uralských jazyků; velikost větví koresponduje s počtem mluvčích, vzhledem k povaze zobrazení se nejedná o zcela vyčerpávající přehled: zejm. zde není zakresleno velké množství jazyků s méně než 1 milionem mluvčích; v této verzi nedopatřením schází Gudžarátština/ Gujarati; autorkou grafiky je Minna Sundberg, plná původní verze [zde](#) a [zde](#).

3.2 Historie lingvistiky

Kapitola „Jazyk jako předmět antropologických studií“ by mohla působit dojmem, že studium jazyka je záležitostí 19. a 20. století. Lingvistické úvahy a reflexe se však rozvíjely od nejstarších dob, přičemž je vcelku obvyklé, že zejména ty starší zastávají výrazně hodnotově zabarvenou perspektivu a jsou svázány s náboženským kontextem. V následujících odstavcích se snažím o stručnost, což nutně vede k nepřesnostem a zjednodušením. Myslete na to, prosím, během četby. Podrobněji je téma zpracováno např. v Pokorný a Hanuliak 2010, zejm. s. 7-53. Kromě tohoto zdroje vycházím také ze shrnutí P. Mareše 2014.

Lidstvo se po značnou část svých dějin vyvíjelo v prostředí bez písma, což se v mnoha ohledech vymyká „naší“ euroamerické životní realitě. Při první zmínce o neliterárních společnostech je dobré slovy Roberta Murphyho připomenout, že neexistuje nic jako „primitivní jazyk“ a že „*složitost společnosti nemá nic společného se složitostí gramatiky jejího jazyka nebo tvoření slov*“ (viz studijní text s. 39). Poněkud problematický je běžně užívaný pojem *preliterární*, v jehož podtextu lze vyčíst evolucionistickou vizi, že se společnost „ještě“ nedopracovala k písmu. Pokud zastáváme představu historického partikularismu, nebylo by vcelku nic divného na tom, že by se společnost k písmu jednoduše „nedopracovala“. Vhodnějším označením se tak zdá být pojem *neliterární* nebo *orální*. V tomto prostředí jsou slova vnímána jako výraz vůle a energie živé bytosti, slovo je činem, má sílu a (magické) schopnosti. Společenské, náboženské a kulturní využití jazyka může být velmi komplexní a sofistikované. Vyprávění důležitých příběhů a informací bývá výrazně konzervativní a v zájmu udržení klíčových sdělení bývá lidská paměť podpořena vazbou příběhů ke krajině, zvířatům, rostlinám, lidským sídlům atd.

Vzhledem k povaze dnešní euro-americké civilizace za důležitý milník dějin považujeme objev písma. Je to však naše interpretace naší historie (která dnes, shodou okolností, zasahuje podstatnou část světa). Pokud víme, nejstarším písmem bylo **písmo klínové**, vyvinuté kolem roku **3500 př. n. l.** v Sumeru. Protože tento okamžik vnímáme jako významný, používáme polovinu 4. tisíciletí př. n. l. (společně se vznikem státních útvarů v Mezopotámii a Egyptě na konci 4. tisíciletí př. n. l.) k vymezení začátku starověku. Používání písma mění svět: umožní shromáždit mnohem více informací, než kolik jich dokáže obsáhnout lidský mozek; poprvé dochází k odtržení slov od mluvčího a konkrétní situace; způsobí snížení nebo proměnu významu ne-písemných médií – třeba prostorové struktury sídel, která byla pro mnohé neliterární společnosti zásadním nástrojem k uchovávání důležitých informací.

Záhy po objevu písma se objevují lingvistické reflexe, poměrně často upínají pozornost k náboženským textům. Na rozdíl od intencí dnešní lingvistiky byla ta tehdejší obvykle zaměřena na poněkud etnocentrické studium vlastního a spíše vyššího jazyka jako zdroje skutečných kulturních hodnot v protikladu vůči jazyku a hodnotám cizinců-barbarů nebo nižších společenských vrstev (ne všechny společenské a jazykové skupiny se zdají být dost zajímavé na to, aby jim byla věnována pozornost).

Zrod skutečné lingvistiky obvykle připisujeme starověké Indii, kde ve 2. tisíciletí př. n. l. vznikají Vědy, svaté texty. Později jsou pak zaznamenány písemně. Jazyku (a konkrétně sanskrtu, jazyku véd) je přikládán velký význam. Je třeba jazyk studovat, aby bylo možné svaté texty dobře číst a vykládat. Vysoká je úroveň fonetiky, gramatiky, sémantiky atd., rozvíjí se i teoretická lingvistika a filosofie jazyka. Nejstarší známá studie sanskrtu vznikla kolem roku 500 př. n. l. a je zřejmě nejstarší analýzou jazyka vůbec.

Také pro arabský a židovský svět je jazyk velice důležitou složkou náboženství („*Na počátku bylo Slovo...*“ atd.). Výrazným požadavkem je ochrana posvátného jazyka a vcelku logicky zde lingvistika souvisí se studiem a výkladem náboženských textů.

V evropském okruhu je třeba připomenout starověké Řecko, které bylo do značné míry vizuálně zaměřeno a v kontrastu proti jiným kulturním okruhům nevěnovalo mnoho zájmu problematice správného výkladu náboženských textů. Jazyk byl chápán ambivalentně: na jednu stranu byl vnímán skepticky (rozvíjí se rétorika, v níž pravda nemusí být ani zdaleka hlavním cílem snažení) a na druhou stranu je v pojmu *logos* (řád, rozum, slovo) zahrnuta představa, že jazyk je nástrojem umožňujícím proniknutí k podstatě pravdy.

Významný je Platonův koncept univerzálie a uvažování nad tím, zda je vztah mezi věcmi a slovy, kterými je označujeme, (1) přirozený, tedy nutný a jedině správný, nebo (2) stanoven lidmi na základě dohody, a tedy by bylo možné domluvit se i jinak. Platonovy práce jsou prvním pokusem o filosofii řeči a poznání, jeho odpovědi nejsou zcela nesporné, lze se však domnívat, že pointou je: slova jsou stanovena dohodou mezi lidmi, „*mohou někdy pomáhat při poznávání věcí, ale mnohem více jest při učení i hledání věcí vycházet od věcí samých nežli od jmen*“ (Novotný 2017, s. 9).

Zajímavé jsou Aristotelovy práce, které si (z našeho pohledu poněkud zvláště) v podstatě nepřipouštějí existenci jiného jazyka než řečtiny. Antický Řím byl v tomto ohledu otevřenější, jako jazyk vzdělanců zde fungovala latina i řečtina a jako posvátný jazyk byla respektována také hebrejština. Významné jsou spisy o latinské gramatice.

Pozdější evropská středověká lingvistika řeší spor nominalismu a realismu. Celoevropsky velmi závažné byly dogmatické spory o přesnou formulaci vztahu pojmů Syn, Otec, Duch s jejich podstatami. Jazyku je připisován značný význam.

Starověké a středověké lingvistické reflexe se obvykle nevěnovaly studiu cizích jazyků či dialektů. Tento přístup se v evropském prostředí do značné míry změnil s nárůstem významu lokálních jazyků, vynálezem a výraznějším užíváním **knihtisku** (problematická data, řekněme **kolem roku 1450 n. l.**) a s tím, jak se centralizovala státní správa.

Po vzoru latinských gramatik vznikají spisy o jednotlivých národních jazycích: první české gramatiky pocházejí z druhé poloviny 16. století (Mareš 2014, s. 26).

Je také vhodné připomenout zámořské plavby, které otevírají nečekané obzory a svět exotických jazyků i kultur. Informace o „cizích“ jazycích se do Evropy mnohdy dostávají prostřednictvím křesťanských misí. I v této době je obvyklé sebestředné hodnocení vlastní řeči jako „dokonalejší“ či „normální“.

Systematická pozornost, která je věnována studiu principů myšlení a poznání v osvícenské době, je někdy označována jako „první kognitivní revoluce“ (v předchozí kapitole jsme mluvili o „kognitivní revoluci“ v úplně jiném významu: zrychlení kognitivního, manuálního a jazykového vývoje před cca 70 – 30ti tis. l.). Lingvisté v této době stále intenzivně předpokládají možnost vzájemného hodnotícího porovnávání jednotlivých „lepší“ a „horší“ jazyků a obvyklé též etnocentrické hledisko.

V rámci racionalismu (=universalismu), je rozum chápán jako rozhodující zdroj poznání a předpokládá se, že struktura jazyka je vrozená a nutná. Francouzští badatelé pak vnímají svou vlastní řeč jako nejdokonaleji odpovídající univerzální rozumové struktuře myšlení (čímž se všechny jazyky, které se od francouzštiny liší například slovosledem, dostávají jaksi mimo normu).

Oponujícím konceptem je empirismus. Velmi zjednodušeně: „prvotní je smyslová zkušenost“. Empirismus chápe jazyk jako nástroj, který není ani vrozenou ani nutnou

schopností. Nástroj, s jehož pomocí se (s různou mírou dokonalosti) se smyslovou zkušeností vypořádáváme. Empirismus přitom počítá i s možností, že konkrétní jazyk může být zcela zavádějící a prostřednictvím falešných představ své mluvčí posílat do slepých uliček poznání. Kontradikci mezi racionalismem a empirismem ve své práci překlenul Immanuel Kant.

Do přelomu 18. a 19. století datujeme počátek lingvistiky jako vědního oboru. Postupně došlo ke vzniku několika „paradigmat“ – způsobů, jak ke studiu jazyka přistupovat. Ta mnohdy existují paralelně vedle sebe, nebo se vzájemně ovlivňují, následující přehled tedy nemá být ukázkou jejich prostřídání v průběhu let. Základní lingvistická paradigmata jsou tato (Mareš 2014):

- (a) Historicko-srovnávací přístup
- (b) Typologický přístup
- (c) Strukturalismus
- (d) Generativismus
- (e) Interdisciplinarita a komunikačně-pragmatický přístup

Impulesem pro rozvoj (evropské) lingvistiky bylo zejména intenzivní „setkání“ s indickým sanskrtem v 19. století. Pozornost byla obrácena ke **(a) srovnávací lingvistice a studiu společného původu** a vývoje evropských a indických jazyků. Koloniální kontext 19. století souvisí s i nadále běžnými etnocentrickými stanovisky a vizí západní nadřazenosti, která se zdá být potvrzována i (vlastními) „objektivními“ vědeckými studiemi.

V 19. a 20. století se také prosazuje zájem o **(b) typologii jazyků** (srov. 4.2): snaha na základě nějakých kritérií jazyky systematicky rozdělit do skupin. Celé dějiny lingvistiky se také v kontrastu i v souvislosti s touto snahou pravidelně vynořuje **otázka po jazykových univerzáliích**, tedy tom, co je všem jazykům společné.

Pro Wilhelma von Humboldt a další představitele tzv. etnopsychologické školy (zmíněno v kapitole 2.1) je charakteristické přesvědčení, že každý jazyk má vnitřní jazykovou formu, která souvisí i s konkrétním způsobem myšlení. Jazyk a lidé, kteří jím mluví, se vzájemně ovlivňují, a proto národní jazyk odráží mentalitu či „ducha národa“. I toto stanovisko bylo užíváno značně etnocentricky a zpětně je vnímáno jako mylné.

V roce 1916 byla (posmrtně) publikována studie *Cours de linguistique générale* Ferdinanda de Saussure (1857 – 1913), kterého považujeme za zakladatele **(c) strukturálního přístupu ke studiu jazyka**. Namísto snah o studium historického vývoje je v tomto pojetí jazyk studován synchronně („momentka“, která nepracuje s plynutím času) a jako systém či struktura: jazyk je složitě a celostně uspořádanou soustavou jednotek se vzájemnými vztahy.

Strukturální pojetí rozlišuje řeč, jazyk a mluvu. Nejobecnějším pojmem je *řeč* (langage), která znamená lidskou schopnost užívat jazyk. Řeč můžeme rozdělit do dvou částí: (1) *jazyk* (langue), tedy abstraktní gramatický systém vztahů mezi jednotkami, který existuje v hlavách lidí a je tedy jakousi sociální částí řeči. Právě této oblasti („jazykovému systému“) věnuje strukturalismus hlavní pozornost. Druhou složkou řeči je (2) *mluva* (parole), což znamená individuální užívání jazyka, které je osobitým aktem vůle a inteligence. Na Ferdinanda de Saussure v českém prostředí navázal tzv. Pražský lingvistický kroužek (Mareš 2014, Saussure 1989).

Franz Boas stojí za zmínku z mnoha důvodů (viz 2.1) a zde je to zejména pro přesvědčení, že mezi jazykem, kulturou a rasou neexistuje jednoznačná souvislost. Tímto východiskem významně ovlivnil své studenty, mezi něž patřil i Edward Sapir. Sapirovyým žákem byl Benjamin Lee Whorf a tzv. Sapir-Whorfova hypotéza (1940) je nejznámější formulací principu jazykové relativity (viz 2.1). U lingvistů i antropologů vzbudila jak pozitivní, tak kritické ohlasy a pokusy o revizi. Zpětně je vnímána jako významná pro svou souvislost s kulturním relativismem: ukazuje, že jednotlivé „konstrukce reality“ (obrazy světa, pohledy na svět) jsou (1) rovnocenné, není možné (či lépe řečeno nedává smysl) hodnotit, který jazyk realitu zobrazuje přesněji/ lépe; (2) jsou platné pouze v příslušném kulturním kontextu. Představa o tom, že by jazyk zcela determinoval naše vidění světa, za platnou považována není. Naopak panuje obecná shoda v tom, že zejména při proměně životních podmínek se dynamicky mění jazyk, aby dokázal v nové situaci obstát.

Brent Berlin (*1936) a Paul Kay (*1934) publikovali v roce 1969 v článku *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution* svůj výzkum zaměřený na vnímání barev v různých kulturách. Berlin a Kay dospěli k závěru, že jednotlivé kultury se velice liší v tom, jaké množství a jaké kategorie barev rozlišují: (1) rozlišování dvou barev: tmavá/ světlá, (2) tří barev: černá/ bílá/ červená, (3) čtyř barev vždy znamená rozšíření o modrou nebo zelenou atd. Množství rozlišovaných barev přitom přímo souvisí se složitostí daného společenského uspořádání. Zároveň je ale zřejmé, že lidská schopnost vnímat barvy je ve všech kulturách v podstatě stejná a nezávislá na jazyce. Rozdíly jsou zejména důsledkem toho, že něčemu ne/věnujeme pozornost a ne/máme pro to označení. „*To je lehce dokazatelné na příkladu jihoamerických indiánů, kteří ve vlastním jazyce nerozlišují mezi modrou a zelenou, avšak naučí se to snadno ve španělštině či portugalštině. Klíč k vyřešení problému tedy nespočívá v jejich očích, nýbrž v klasifikační funkci mozku*“ (Murphy 1998, s. 40).

V této době v důsledku několika souběžných motivů dochází k obratu zacílení lingvistických studií novým směrem: namísto dosavadního zaměření na jazykovou diverzitu, která je formována vlivy prostředí, je zájem nově zacílen na tematiku univerzální lidské přirozenosti.

V roce 1957 Noam Chomsky (*1928) poprvé publikoval svůj koncept **(d) generativismu** (viz 2.2). Chomsky předpokládá tzv. „univerzální gramatiku“, tedy všem lidem vrozené, společné, hluboce zakořeněné mentální struktury, které jsou základem jazyka a jsou nezávislé na konkrétních kulturních či společenských podmínkách nebo individuálních kognitivních schopnostech. Generativismus rozlišuje mezi jazykovou *kompetencí* (soubor jazykových pravidel v mysli mluvčího) a *performancí* (výkon konkrétního mluvčího v konkrétní situaci). Snaží se zejména popsat jazykovou kompetenci a její univerzální základy.

I tento koncept vyvolává jak pozitivní, tak kritické reakce. Dnes je shoda v tom, že (spíše než specializovaná gramatická pravidla) lidé sdílejí geneticky zakódovaný základ obecných kognitivních a jazykových schopností. Z hlediska sociokulturní antropologie je významný vliv na tzv. „kognitivní antropologii“ (viz předmět Základní teorie kultury). V návaznosti na Chomského dochází v kognitivní antropologii k odlišení „kultury“ od pozorovatelných jevů a věcí. Studium kultury je tak zacíleno na normy, hodnoty, pravidla či myšlenky v hlavách lidí. Podrobněji např. Ward Hunt Goodenough (1919 – 2013) a Roger Martin Keesing (1935 – 1993) (Pokorný a Hanuliak 2010; Soukup 2018).

(e) Interdisciplinarita a komunikačně-pragmatické pojetí: Od poloviny 20. století se výrazně prosazují interdisciplinární vědy pohybující se na pomezí lingvistiky a společenských věd (např. sociolingvistika). A přibližně od 70. let 20. století dochází k tzv. komunikačně-pragmatickému obratu: pozornost se namísto jazykového systému zaměřuje na užívání jazyka v komunikaci a její kontext (viz 2.4 – konkrétně jsme zmínili např. konverzační analýzu v rámci pragmatiky).

3. SHRnutí

Kapitola popisuje vývoj lingvistické antropologie a základní paradigmaty v jejích dějinách. Některé z nich byly zmíněny již v předchozích kapitolách, nyní jsou zdůrazněny dějinné souvislosti. Pro SZK doporučuji nepřehlédnout koncept jazykového relativismu, generativismu, etnografie komunikace a také věnovat pozornost tomu, co historie lingvistiky vypovídá o vztahu mezi „námi“ a „těmi druhými“.

Pojmy: jazykové kontinuum, kognitivní revoluce, neliterární/ preliterární společnosti, klínové písmo, knihtisk, racionalismus a empirismus, etnocentrismus, historicko-srovnávací přístup, typologický přístup, strukturalismus, generativismus, jazyková kompetence, jazyková performance, interdisciplinarita a komunikačně-pragmatické pojetí

4 PROSTŘEDKY A TYPOLOGIE JAZYKA

Jazyk jsme v předchozích kapitolách definovali jako komplexní symbolický systém, který umožňuje napříč časem a prostorem uchovávat a předávat kulturní obsahy. Symboly se složitými významy nám umožňují vyjádřit množství různých sdělení od praktických návodů až po emoce, touhy nebo averze. Jazyk je vždy zasazen do konkrétní situace i širšího kulturního kontextu. A pokud se pokoušíme souvislostem jazyk – kultura porozumět, zcela logicky potřebujeme jak základy antropologie, tak lingvistiky.

4.1 Média komunikace

Jazyk má k dispozici širokou škálu symbolických prostředků, o kterých budeme podrobněji mluvit v rámci kurzu (nebo Pokorný a Haluliak 2010 s. 308-317):

- **artikulovaná řeč**, tedy mluvené slovo: význam neliterárních (orálních) kultur evropská lingvistika jednoznačně oceňuje až s lidmi, jako je Milman Parry (1902 – 1935), který se zaměřil na studium homérských eposů. Dnes orální kultury vnímáme jako zásadní, neboť právě v ne-literárním prostředí se odehrával proces hominizace („polidšťování“, tedy dlouhodobý proces ustalování univerzálních lidských (biologických i kulturních) charakteristik).
- **neverbální komunikace** (gesta, pohyby, výraz tváře, pozice, oční kontakt, fyzický kontakt, vzdálenost), **parajazyk** (zvuková stránka neverbální komunikace)
- **písmo**: kolem roku 3500 př. n. l. se v Sumeru objevuje nejstarší písmo (klínové)
- **znakové jazyky** založené na gestech: znakové jazyky neslyšících, které plní funkci mateřského jazyka; dále lze zmínit znakové jazyky, které nejsou „mateřštinou“: např. znakový jazyk amerických Velkých Plání užívaný ke komunikaci mezi jazykově odlišnými skupinami
- **bubnové a hvízdavé jazyky** fungující jako komplexní ritualizovaný symbolický systém komunikace nebo jako praktické řešení umožňující překlenutí dlouhých vzdáleností za pomoci bubnů/ jiných hudebních nástrojů/ hvízdání; střední a západní Afrika, Nová Guinea, v Evropě např. Francie atd.
- **digitální média**

4.2 Typologie jazyků

Pravděpodobně už jste někdy slyšeli (a možná i sami použili) populární tezi o tom, že inuitské jazyky/ dialekty disponují obrovským počtem slov sloužících k označení jednotlivých vlastností/ druhů sněhu. Často bývá užívána k (velmi zkratkovitému) ilustrování principu jazykové relativity. Ve skutečnosti inuitských slov pro sněh není tak oslnivé množství, jak se někdy říká. Seriózní zdroje uvádějí jako maximum zhruba 17 pojmů a dodávají, že v některých inuitských jazycích se počet základních výrazů označujících sněh blíží indoevropským jazykům. Například „severoamerický dakelh rozlišuje „kus ledu“, „ledový povrch“ a „tenkou ledovou vrstvu plující po hladině“ (Murphy 1998, s. 39; Pokorný a Hanuliak 2010, s. 39). Právě v tomto případě je naše

hlubší porozumění studovanému jevu závislé na antropologických i lingvistických znalostech:

(1) zdá se, že existuje cosi jako **ohnisková slovní zásoba** („focal vocabulary“). Ta odkazuje k tomu, co je danou skupinou vnímáno jako velmi důležitá a pozornosti hodná oblast reality. Ústřední slovní zásoba je proto důkladně propracována a rozvíjena: „*Jazyky tak odrážejí kulturu a prostředí těch, kteří jimi mluví*“ (Murphy 1998, s. 39).

(2) Jazyky nefungují všechny stejně. Lingvisté na základě charakteristických rysů „třídí“ jazyky, rozpracovávají typologie, které umožňují porozumět tomu, že v některých ohledech se jednotlivé jazyky mohou buď podobat, nebo lišit. V našem případě inuitských jazyků potřebujeme vědět, že patří mezi jazyky, které jsou schopny snadno odvozovat pojmy a vytvořit de facto neomezené množství výrazů pro jakýkoli jev.

Z mnoha různých typologií jazyků na ukázkou alespoň letmo projdeme ideální typologii českého lingvisty Vladimíra Skaličky (1909 – 1991). Skalička zformuloval pět základních typů: ideálních modelů toho, jakými pravidly se jazyky řídí (sleduje zejména tvorbu slov a morfologii = fungování morfémů uvnitř slova). Přitom je třeba vědět, že toto jsou skutečně jen ideální modely, jejichž popisu žádný skutečný jazyk dokonale neodpovídá. Je například obvyklé, že v jazyce dohledáme charakteristiky několika typů, většinou je ale možné na základě převládajících rysů jazyk k některému ze Skaličkových ideálních typů přiřadit (Mareš 2014).

Několik pojmů, které jsou nutné pro porozumění následující **Skaličkově typologii**:

foném: nejmenší zvuková jednotka s distinktivní významovou funkcí (**vrána** - **brána**)

morfém: část slova, která nese význam (předpona, kořen, přípona, koncovka...)

séma: distinktivní významový prvek (základní/ nejmenší jednotka, která nese smysl);

např. ve slově matka jsou 2 morfémy: kořen (nese 1 séma) a koncovka (nese 3 sémata):

MATK - A

↑ ↑

kořen = 1 séma koncovka = 3 sémata (1. pád/ jednotné číslo/ ženský rod)

1. jazyky izolační (analytické)

angličtina, francouzština atd. (ale ani jeden z nich není zcela dokonalým příkladem izolačního jazyka); hlavní rys: gramatické významy jsou vyjadřovány prostřednictvím pořadí slov ve větě a pomocných slov (předložky, členy, pomocná slovesa, částice), zatímco plnovýznamová slova zůstávají neměnná; např. *England* (Anglie) – *king of England* (anglický král), další rysy: např. nutnost podmětu ve větě

2. aglutinační („přilepovací“)

maďarština, turečtina, finština, gruzínština, baskičtina, aymarština atd.
hlavní rysy: obsahují afixy (= předpony a přípony) & lze připojovat jeden na druhý (i více); každé séma je vyjádřeno vlastním morfémem
vokální harmonie = samohlásky přípony se mění s ohledem na samohlásky kořene slova: *Praga-ban* (v Praze); *Becs-ben* (ve Vídni); maďarština

3. flexivní/ flektivní (ohýbací)

latina, staré indoevropské jazyky, slovanské jazyky, svahilština; hlavní rys: pravidlo jedné koncovky - hromadění sémát (významů) v jednom morfému (viz *MATK-A*)

4. polysyntetický

čínština, vietnamština, některé rysy má i němčina; hlavní rysy: slova se neskloňují a nečasují, jsou spojována vedle sebe = skládání slov – např. *das Geburtstagsgeschenk* (Geburts-tags-geschenk = dárek k narozeninám; němčina), spojováním slov lze vyjádřit i gramatický význam – např. benda benda (předmět + předmět = předměty; indonéština) a může vzniknout nový význam – např. mata hari (oko + den = slunce; indonéština), další rysy: rozvinutá schopnost odvozování, metaforičnost atd.

5. introflexivní (s vnitřní flexí)

semitské, čadské, berberské jazyky atd.

hlavní rys: změna hlásek uvnitř slova, typicky je kmen určen souhláskami a gramatické informace samohláskami; např. *k-t-b = kitab(un)* (kniha); *kutub(un)* (knihy); arabština

V novějším vývoji lingvistiky dochází k posunu od holistického sledování jazyků (tak, jak jsme to právě viděli na Skaličkově typologii, která ideální typy popisuje na základě celkového zhodnocení jazyka jako celku) směrem k porovnávání různých oblastí jazyka a různých jazykových jevů: existuje například typologie dle zvukových vlastností jazyka nebo dle převažujícího řazení podmětu, slovesa a předmětu ve větě. Jinou možností je tzv. „areálová klasifikace“, která sleduje společné rysy různých jazyků, které jsou dány vzájemnými kontakty a koexistencí v konkrétní geografické oblasti – např. „balkánský“ svaz bulharštiny, makedonštiny, albánštiny, rumunštiny (a moldavštiny); nebo „středoevropský/ podunajský“ svaz jazyků někdejší rakouské monarchie (Mareš 2014).

Poslechněte si **audio-nahrávku ke kapitole 4.2 – shrnutí Skaličkovy typologie jazyků.**

4. SHRUTÍ

Kapitola je základním přehledem prostředků a typologie jazyků, představuje lingvistické pojmy a kategorie sloužící k analýze a klasifikaci.

Pojmy: média komunikace, ne-literární (orální) kultury, hominizace, neverbální komunikace, parajazyk, nejstarší písmo, znakové jazyky, bubnové a hvízdavé jazyky, digitální média, ohnisková slovní zásoba, fonetika – foném, morfologie – morfém, syntax – syntagma (= spojení dvou nebo více jazykových jednotek), séma, typologie jazyků (izolační, aglutinační, flexivní/ flektivní, polysyntetický, introflexivní)

5 ETNICKÁ A NÁRODNÍ IDENTITA

5.1 Etnicita

Když hovoříme o **etnicitě**, může to vlastně znamenat spoustu věcí: někdy je etnicita v běžné řeči opatrnou náhražkou slova „rasa“ ve smyslu zjevných fyzických charakteristik připisovaných nějaké skupině, jindy obsahuje „exotičnost“, když mluvíme o etnickém jídle nebo například hudbě. Pojem je takto užíván spíše, pokud mluvíme o minoritách, což může vyvolávat dojem, jako by majoritní společnost žádnou etnickou identitu neměla. (Guest 2016) *(Pro jistotu zdůrazňuji, že kdo u zkoušky řekne, že etnicita je rasa, bude to muset zatraceně dobře vysvětlit!)*

Chceme-li tématu porozumět hlouběji, je třeba nahlédnout za tyto schematické „populárně-lidové“ významy, které bývají matoucí a zavádějící. A jak je tedy pojem používán v současné vědě?

Etnicita je moderním, euro-americkým způsobem klasifikace, odpovídá na to, ke komu patříme a ke komu ne. Po celý život si utváříme identity a vztahy, které ovlivňují, jak žijeme. Etnicita je jednou z možností, jak to udělat. Jedná se o vědomí sounáležitosti s určitou skupinou lidí, u kterých jsme přesvědčeni o sdílení nějakých společných rysů a zároveň o tom, že se skupina odlišuje od lidí, kteří do ní nepatří. Etnikum/ etnická skupina je tedy skupinou vyznačující se sebeuvědoměním, které odkazuje k určitým společným charakteristikám. Jak zdůrazňuje Frederik Barth (1928 – 2016) (a s odkazem na něj třeba Thomas H. Eriksen (*1962)), **etnicita není ani tolik vlastností skupiny, je spíše aspektem vztahu.** Znamená to, že je vždy založena na **kontrastu vůči nějakým „druhým“**, neboť kdybychom se neměli vůči komu vymezit, naše vlastní etnicita by nedávala smysl. Nejde přitom ani tolik o samotné charakteristiky, ke kterým se při představě své identity vůči kontrastním druhým odkazujeme (často to bývá vize společné historie, kultury, jazyka, případně příbuzenství). Klíčové je spíše to, že jsou rysy vnímány jako významné a sociálně relevantní, tedy že jsou zdůrazněny a použity jako argument k obhajobě různosti skupin.

Jinak řečeno: když se na věc podíváme podrobněji, začne být zřejmé, že sestavit seznam objektivních rysů, které jednoznačně charakterizují konkrétní skupinu a neplatí pro žádnou jinou, je problém. Uvnitř každé skupiny existuje značná diverzita osobních názorů, životních stylů, kompetencí. A naopak, řada skupin se některými svými charakteristikami navzájem podobá. Mnohem spíš, než o objektivní rozdíly mezi skupinami jde u etnicity o způsob, jak si „udělat jasno“ v ohromující rozmanitosti života, systematicky roztřídit lidi a odpovědět si na otázku kdo jsme, ke komu patříme, ke komu ne. V tomto procesu dochází ke zvýznamnění některých rysů, utváří se vědomí sounáležitosti, příslušnosti. A stejně jako jakýkoli jiný kulturní konstrukt, má – pokud v něj lidé věří – v praxi vážné následky pro naše životy (srov. Thomasův teorém: „*jestliže je určitá situace lidmi definována jako reálná, pak je reálná ve svých důsledcích*“).

Barth ve slavné knize „*Ethnic groups and boundaries*“ (s níž jste se během studia pravděpodobně setkali) vysvětluje etnicitu jako „**sociální organizaci kulturní odlišnosti**“. Jeho přístup lze označit jako **konstruktivistický** (jde o „myšlenou“ skupinu – podrobněji níže), **relační a procesuální** (skupina se definuje zevnitř a v kontaktu s druhými, hranice skupiny jsou prostupné).

V kontrastu vůči této analýze musíme připomenout, že etnické ideologie (podobně jako nacionalistické) samy o sobě s oblibou tvrdí, že hranice vymezující, kdo patří do jejich skupiny, jsou jednoznačné a pevné. Ve skutečnosti ale ideologie a reálný život souzní pouze do jisté míry.

Etnická ideologie etnicitu obvykle interpretuje **primordialisticky**, což znamená, že skupina sama sebe chápe jako odvěkou a přirozenou entitu. Primordialismus zdůrazňuje vazbu na minulost (obvykle akcentuje například společný původ, jazyk, náboženství, rasový typ, vztah ke konkrétnímu území atd.). Z těchto charakteristik vyvozuje smysluplnost (své) skupinové jednoty a v případě **etnicismu** se zároveň snaží ji prosadit v politické/ mocenské sféře. Barth, Eriksen atd. přitom ukazují, že takové deklarace jsou obvykle zavádějící. Mnohé aspekty těchto hnutí se sice prezentují jako starodávné, ale ve skutečnosti bývají nedávného data. Často se sice opírají o archaické kulturní prvky, ty však v novém kontextu moderní doby získávají zcela odlišné významy.

Koncept etnické identity není všudypřítomným nebo přirozeným lidským rysem. Naopak, etnické (podobně jako národní) skupiny se formují až v podmínkách moderní epochy nebo v kontaktu s ní (srov. též Kandert 2003, Gellner 2003, Anderson 2003). Právě modernita v důsledku kapitalismu, masového vzdělávacího systému atd. umožňuje abstraktní identifikaci s lidmi, přestože je všechny nikdy nemůžeme osobně potkat a poznat (toto je **konstruktivistický** přístup). Podmínky moderní doby dále umožňují a motivují vytvářet vlastní výklad svých dějin a tradice (v kontrastu vůči „druhým“). Neznamená to, že by etnicita byla čistou konstrukcí, neboť vždy existuje jen omezené množství věrohodných verzí historie, s nimiž mohou etnické ideologie pracovat.

V kapitole 5.4 budeme podrobněji mluvit o multidimenziálnosti a situačnosti identit. V kapitole 6.2 ukážeme, že má etnická či národní identita nevypovídá nic o mém životním stylu. Zde ještě připomínám, že identita je vždy vyjednávána mezi tím, kým se cítím nebo chci být, a tím, za co mne je nebo není ochotno považovat mé okolí. Nesoulad mezi těmito dvěma položkami je velmi problematický a bolestivý.

5.2 Svět „bez etnicity“

Důležité je zdůraznit, že koncept etnicity je euro-americký. V moderní době (po „průmyslové revoluci“) je v důsledku celosvětového šíření moderních rysů obecně rozšířena i myšlenka etnicity, a tak by se snad mohlo zdát, že je „normální“ a všudypřítomná. Existují ale společnosti (a zejména v minulosti takových bylo mnoho), které se o etnicitu nezajímají a za zásadní považují jiné typy identit:

(1) Příkladem světa „bez etnicity“ jsou rodové společnosti, jejichž organizace je založena na **příbuzenství a vazbě ke společným předkům**. Členové kmene sami sebe obvykle považují za jediné skutečné společenství: pokud se zeptáte na název jejich kmene, pravděpodobně narazíte, neboť slovo „kmen“ nejspíš nepoužívají. Řeknou vám, že jsou „lidé“. Vše, co se nachází vně jejich společnosti, je vnímáno jako nedůležité/ neskutečné/ nelidské. „*Za hranicemi kmenového území existuje svět nebezpečný, obývaný zrůdami, barbary, či „nelidmi“*“ (Kandert 2003, s. 226).

Modernitou nezasažené kmeny, na jejichž studium se kdysi antropologie zaměřovala, už dnes v podstatě neexistují. Pojem kmen je přesto stále užíván, často ne zcela přesně, k označení společností, které výše uvedenému vysvětlení neodpovídají.

Důvodem může být například pocit nadřazenosti euro-amerického pozorovatele, který skupinu označí jako „kmen“ hlavně proto, aby zdůraznil vlastní vyspělost a odlišnost. V jiných případech se ve světle nové interpretace vědeckého poznání ukáže, že obecně zažité označení (např. kmen Irokézů v 18. století, České kmeny v 9. a 10. století) je nesprávné, neboť skupiny vykazují například rysy vznikajícího státu (např. platí mírové poplatky „cizincům“ nebo s nimi uzavírají strategické sňatky – což by s ne-lidmi nejspíš nedělali). Ale ze setrvačnosti jsou označovány jako „kmeny“, jednoduše proto, že jsme na spojení „kmen Irokézů“ dlouhodobě zvyklí (podrobněji Kandert 2003).

(2) Dalším podobným příkladem může být evropská středověká společnost, v níž byla obvykle zásadní příslušnost k **místu/ obci, církvi, široké rodině, cech**. Teprve, když se v důsledku modernizace tyto „staré“ identity rozpadly, mohl se silně prosadit jiný typ identity: etnická nebo národní identita. Gellner ve studijním textu ukazuje, že ačkoli ve středověku už existovala představa národa, lidé se namísto boje za národní zájmy mnohem víc zajímali o udržení **stávající společenské hierarchie**.

Nutné je tedy připomenout, že samotný pojem „národ“ vznikl už ve středověku (např. židovský národ; Dekret kutnohorský (1409) posilující postavení českého „národa“ na pražské univerzitě) a v některých kontextech je už v premoderní době používán v moderním slova smyslu, teprve s moderní dobou ale pojem získává nové kvality a obecnou závažnost.

5.3 *Národ a nacionalismus*

Podobně jako etnicita je tedy i slovo **národ** zdánlivě samozřejmé a o to problematičtější. Samotný pojem vznikl v premoderní éře, v novém kontextu moderní doby je pak tentýž pojem naplněn novými obsahy, což komplikuje možnost mu porozumět. Zároveň se obsahový význam slova výrazně liší v různých jazycích. V 19. století, které bylo slavnou érou nacionalistických hnutí, převažovalo primordialistické pojetí národa. Jedině v rámci tohoto výkladu dává smysl i „obrození“ či „probuzení“ donedávna „dřímajícího“ národa. Dvacáté století se od primordialismu odklání a je typické velkým množstvím různých, i vzájemně nesourodých výkladů (Hroch 2011).

Pojem **nacionalismus** je podobně problematický jako všechny ústřední pojmy této kapitoly. Vznikl až ve 20. století jako součást politických zápasů a mnohdy v souvislosti s nimi nese negativní významový podtext. Pokud je užíván v obecném a neutrálním slova smyslu, znamená příslušnost ke konkrétnímu národu, což (jak už bylo zmíněno) v principu souvisí s vymezením vůči nějakým kontrastním „druhým“. Pokud se pojem nacionalismus vyskytuje v souvislosti s politickými ambicemi, odkazuje obvykle u nesamostatných „národů“ k úsilí o nezávislost, v případě dlouhodobě suverénních národů pak jde povětšinou o nějakou formu soupeření s jinými státy.

Kontradikcí vůči primordialistickému pojetí je **modernistický** koncept Ernsta Gellnera (1925 – 1995) a **konstruktivistický** Benedicta Andersona (1936 – 2015). Gellner i Anderson vycházejí z pečlivé analýzy dobového kontextu a nenechávají se při analýze problematiky strhnout nacionalistickou ideologií.

Gellnerovou převratnou interpretací fenoménu nacionalismu je zejména přesvědčení, že nacionální cítění je produktem a nutným důsledkem specifických společenských a historických podmínek, které nastaly až v souvislosti s evropskou průmyslovou revolucí a s příchodem modernity. Identita lidí už není definována těmi

vazbami, které byly zásadní pro premoderní dobu (lokální komunita, církev, široká rodina, obec, cech). Moderní společnost je **atomizovaná, mobilní**. Roste **gramotnost**, význam práce s informacemi a komunikace. Proměňují se přitom principy komunikace: s ohledem na to, že (například noviny) směřují k **anonymním** příjemcům, sdělení musí být srozumitelná nezávisle na konkrétním kontextu. Jazyk, gramotnost a vzdělání jsou předávány ve školách, což pochopitelně může fungovat jen pro skupinu, která je dostatečně veliká/ silná, aby mohla mít svůj vlastní vzdělávací systém. Všeobecná znalost této „společné“ kultury je pak základem nacionálního sebeuvědomění: víze, že jsme svázáni společnou kulturou. Právě společná kultura je v moderní době nově klíčovou společenskou/ politickou vazbou. Je základem nacionalismu: národní příslušnosti a představy, že by národ měl mít svůj vlastní národní stát. Shrnuť v často citované tezi: „*Je to nacionalismus, který plodí národy, a nikoli obráceně*“ (Gellner 1993, s. 67).

Podobně jako Gellner, i Anderson zdůrazňuje, souvislost s historickými okolnostmi, které na konci 18. století umožnily vznik národů. Národ je v jeho výkladu **pomyslné politické společenství**, což znamená, že jde o „myšlenou“ skupinu. Nikoli svévolně vymyšlenou: Anderson se snaží zdůraznit, že národ je národem jen když si ho dokážeme představit, přestože většinu lidí a míst, která k „nám“ patří, nikdy osobně nepoznáme. Národ je tedy pomyslné, vnějškově ohraničené a svrchované společenství (Anderson 2003, Hroch 2011).

Suverenita znamená státní svrchovanost: tedy situaci, v níž má stát nejvyšší moc nad svým územím a je nezávislý v mezinárodních otázkách či vztazích. Koncept **národního státu** předpokládá právo na sebeurčení a suverenitu národa (podmínky, v nichž je v souladu s občanskými právy nositelem suverenity lid, zatímco stát nebo případný panovník jsou pouze prostředníky vůle lidu) a pouze v případě dodržení těchto požadavků je stát vnímán jako **legitimní** (ospravedlněný; srov. legitimní versus legální).

Spojením s koncepcí politických a občanských práv pak vzniká tzv. **liberální nacionalismus**, který je zdánlivě paradoxním spojením dvou politických konceptů: sebeurčení národů a demokratické suverenity lidu. V praxi se pak vynořují komplikované aspekty související s liberálním nacionalismem:

(1) jedná se o potenciální tenze mezi partikularistickými zájmy občanů a univerzalistickými zájmy všech – včetně „neobčanů“, imigrantů či minorit: složitá otázka, jak vyvážit zájmy „domácí“ majoritní populace a zajištění lidských práv pro všechny (Baršovi 2006).

(2) Hledání rovnováhy mezi zajištěním stejných práv pro všechny (právem na rovnost) a právem na svéráznost identit a kultur (právem na různost) (Eriksen 2008).

(3) Problém s „nedořešenou“ možností sebeurčení národnostních a etnických menšin, což konkrétně může znamenat možnost zneužít právo na sebeurčení jako potenciální zbraň politických elit – opět zejména vůči minoritním skupinám (Baršovi 2006).

Ve studijním textu Andrey a Pavla Baršových také uvidíme, že národ nemusí být nutně založen na etnicitě. Přestože zejména evropské nacionalistické ideologie mnohdy pracovaly či stále pracují s konceptem etnicity, národ nebo národní stát může být stejně tak založen na neetnické identitě občanů, která etnicitu buď přesahuje, nebo s ní nesusouvisí (např. představa občanské společnosti a rovných práv „mimo“ nebo „nad“ etnickou identitou; USA, Mauricius atd.) (studijní text Baršovi 2006; Eriksen 2012a, s. 338-342).

Přestože jsou si nacionalismus a etnicita vzájemně blízké, přinejmenším teoreticky jsme schopni je odlišit:

(1) Pokud skupina má vlastní stát nebo o něj usiluje, budeme mluvit o nacionalismu (potíž je v tom, že ne všichni členové skupiny musejí mít ohledně touhy po vlastním státě stejný názor).

(2) Nacionalismus založený na etnicitě byl nebo je poměrně obvyklý v Evropě. Z českého pohledu se možná může jevit jako samozřejmost, ale rozhodně není jedinou eventualitou. Zejména v mimoevropských státech jsou poměrně běžné i „mimo“ nebo „nad“ etnické koncepte národa.

(3) I v případech, kde nacionalistická ideologie prosazuje vizi kulturní homogenity uvnitř národního státu, můžeme sledovat, že každodenní život je mnohem složitější: (i) uvnitř každé skupiny jsou lidé s různorodými životními zkušenostmi, vnitřní jednota je tedy spíše zdánlivá; (ii) hranice toho, kdo do skupiny ne/patří v praxi nikdy nejsou ostré a vždy existují „hybridní“ jedinci se složitou/ nejednoznačnou příslušností; (iii) zejm. v návaznosti na migraci mají i ty státy, v nichž převažuje jedna etnická skupina, určitý podíl minoritních, „odlišných“ skupin; (iv) v mnoha případech, konkrétně třeba při objektivním srovnání českého a německého národa, najdeme víc vzájemných podobností, než by se nacionalistům líbilo.

5.4 Multidimenziálnost a situačnost identit

Velice stručně zde upozorňuji na souvislost s „Transkulturní výchovou a globálním rozvojovým vzděláváním“, kde odhalujeme, že každý člověk je ovlivňován či utvářen velkým množstvím různých, někdy i vzájemně rozporných tendencí a charakteristik. Pomocí konceptu „situačnosti“ identit zdůrazňujeme, že význam našich jednotlivých identit či vlastností je do značné míry závislý na konkrétní situaci a „divácích“. Někdy může být důležitý můj věk, vzdělání nebo profese, někdy místo původu nebo má genderová příslušnost. Když se v Paříži setkám s jiným Čechem, možná na základě sdíleného „češství“ a nedostupnosti českého chleba pocítíme vzájemnou sounáležitost, zatímco vazba na Hradec/ Pardubice/ Prahu atd. zůstane vcelku nedůležitá. Při cestě do Singapuru bude důležité, že jsem Evropanka (většina lidí bude schopná identifikovat Evropu, ale nezná konkrétní zemi; i z toho důvodu, že v kontrastu vůči neznámému prostředí a lidem budu mít najednou dost společného s dalšími Evropany). Je také poměrně běžné nést několik etnických identit zároveň: migrant či potomek migrantů může cítit sounáležitost třeba s Vietnamci i Čechy zároveň, dítě z česko-německého vztahu vyrůstající ve Francii by mohlo mít přístup k třem nebo více identitám. V konkrétních situacích pak tyto položky mohou být různě významné, mohou mít různou míru využitelnosti. Paradoxem je přitom fakt, že člověk, kterého v jedné situaci zařadím do kategorie „my“, se v odlišném kontextu může stát součástí „ti-druzí“.

Zásadní je si uvědomit, že mé jednání závisí na svobodné vůli a může být ovlivněno mnoha různými charakteristikami či zkušenostmi, z nichž v konkrétní situaci některé převažují a některé zůstávají stranou. Bylo by extrémně zjednodušující říci, že mé jednání v této konkrétní situaci je důsledkem toho, že jsem Češka. Zatímco sami o sobě to dobře víme, u druhých (a u „cizinců“ obzvlášť) na složitost a určitou nepředvídatelnost lidského jednání docela ochotně zapomínáme.

Video

ADICHIE, Chimamanda Ngozi (2009). The Danger of a Single Story. In *TED: Ideas worth spreading*. O prvoplánovém vidění světa a stereotypech, viděli jsme v kurzu „Transkulturní výchova a globální rozvojové vzdělávání“; (možnost zapnout české titulky) https://www.ted.com/talks/chimamanda_ngozi_adichie_the_danger_of_a_single_story

5.5 Rwanda v roce 1994

V kurzu se společně podíváme na film o konfliktu, jehož vyvrcholení stálo během tří měsíců roku 1994 život přes milion lidí. Dokument je japonský a byl natočen v roce 1998. Většina témat, která jsme řešili v „Antropologii jazyka, národa a národnosti“ (i „Transkulturní výchově a globálním rozvojovém vzdělávání“), tu dostává zcela konkrétní obrysy: etnicita, minority, stereotypy, média komunikace, dehumanizace, razantní vliv našich myšlenkových konceptů (např. jak vidíme svět, jak klasifikujeme lidi) na naše životy.

Z hlediska výukových metod si všimněte, jak film sleduje příběhy a motivace konkrétních lidí, neulpívá na prvoplánových stereotypních „single story“ nálepkách. Téma není ani trochu "hezké", ale film je natočen velmi citlivě, zvládnou ho i slabší povahy.

Poznámky ke kontextu genocidy ve Rwandě v r. 1994:

- V roce 1994 je pro Rwandu zásadní dělení na skupinu Hutu a Tutsi. Příliš schematické shrnutí „pro začátek“ by bylo „příslušníci Hutu vraždí příslušníky Tutsi“; uvidíme ale, že je to mnohem složitější.
- Tato příslušnost v před-koloniální době fungovala jinak, nebyla zásadním aspektem: existovalo dělení dle bohatství a způsobu obživy na Hutu (85%, zemědělci), Tutsi (14%, pastevci, vojáci, úředníci, majetnější a mocenská elita). Podle bohatství a druhu obživy byla možná a vcelku normální sociální mobilita mezi kategoriemi, běžná byla smíšená manželství. Obě skupiny měly stejný jazyk, náboženství atd. Zásadnější než klasifikace Hutu/ Tutsi/ Twa byly pro prekoloniální dobu souběžně s ní existující příbuzenské vazby: klanový – rodový systém, v němž skupinová identita závisí na příbuzenské vazbě ke společnému předkovi.
- Dále zde jsou Twa (1%, znevýhodněná, marginalizovaná skupina), lovci-sběrači původně obývající lesní oblasti. Vzhledem k velkému tlaku na to, aby opustili původní životní styl, se obvykle žijí jako chudí námezdní dělníci, hrnčíři. V některých lokalitách jsou „zapomenutými“ oběťmi genocidy zavraždění jako domnělí či skuteční „sympatizanti“ Tutsiů, v jiných místech se sami účastnili vraždění příslušníků Tutsi. Twa byli diskriminováni před, během i po ukončení konfliktu (podrobněji např. minorityrights.org).

- *Ve filmu je jen okrajově zmíněn problém průkazů totožnosti a koloniálních zájmů:* zemi nejprve několik let ovládají Němci pak Belgičané. Závažné je to, jak belgičtí kolonizátoři etnicitu použili v mocenských bojích, redefinovali klasifikace Hutu/ Tutsi/ Twa spíš ve smyslu sociálních tříd a etnických/ „rasových“ skupin, podnítili vizi, že Hutu – Tutsi jsou rozdílní. Součástí je přesvědčení o fyzické odlišnosti skupin (ale výše zmíněna dlouhodobá prostupnost skupin a smíšená manželství atd.), o vyšší inteligenci Tutsi, kteří jsou také oprávněni zastávat mocenské pozice. Tenze mezi Hutu a Tutsi se zaměřují na téma „rasy“/ etnicity, eskalují se meziskupinové konflikty.
- 1935 Belgičané zavedli průkazy totožnosti s uvedenou etnicitou: v koloniální a pozdější době se členství dědí patrilineárně, je neměnné a zaznamenané v dokladech. Přesto byla stále běžná smíšená manželství, v takovém případě děti dědí identitu svého otce, etnicita tedy jde napříč příbuzenstvím: rozdílná příslušnost je proto možná např. ve vztahu matka a děti, sestřenice a bratrance atd.
- 1959 proběhlo povstání, Hutu se dostávají k moci. Tutsi diskriminováni, mnozí emigrují. 1962 vyhlášena nezávislost Rwandy, ustavena Hutu vláda.
- 1962 – 1993 vojenské jednotky Tutsi emigrantů útočí na vládní (Hutu) cíle. Vraždy Tutsi civilistů ve Rwandě vedou k dalším emigracím do sousedních zemí (k roku 1980 cca 480 000 uprchlíků). Probíhá občanská válka se zhoršující se situací, kterou prohlubují média.
- 1994 nevyjasněné sestřelení letadla s Rwandským prezidentem (Juvénal Habyarimana, Hutu), který se vracel z mírového jednání s Tutsi. Zpětné britské analýzy naznačují, že střela byla odpálena z oblasti kontrolované prezidentskou gardou. Existují domněnky o tom, že pro Hutu extremisty byla nepřijatelná probíhající mírová jednání. Následují výzvy z médií, aby Hutu zlikvidovali Tutsie, neboť ti zavraždili prezidenta (zejména rádio „Radio Télévision Libre des Mille Collines“). Světové mocnosti nezasáhly, cca po 100 dnech Tutsiové vytlačili vojenské jednotky Hutu pryč ze země. Za tu dobu odhadujeme více než milion mrtvých (Tutsi i neangažovaných Hutu).
- Velmi problematická situace (a společné soužití) po konfliktu. Vystávají otázky smíření a odpuštění, objevují se snahy o „zrušení“ etnicity.
- *Ve filmu je použit pojem „kmen“, v kontextu novodobých dějin ho nepovažuji za antropologicky přesný, neboť odkazuje k premoderní klasifikaci (viz 5.2). Zde je dle mého vhodnější např. „etnická skupina“ (srov. např. Kandert 2003). Zdá se mi, že film existenci dělení na Hutu a Tutsi představuje o něco samozřejměji, než by bylo vhodné – viz poznámky výše, zejména jak se vymezení postupně mění.*

Video

IGARASHI, Kumiko (1998). *Proč zabili své sousedy*, zdroj: „Jeden svět na školách“, vzdělávací program organizace Člověk v tísni.

<https://www.jsns.cz/lekce/15617-proc-zabili-sve-sousedy#film>

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Další zdroje např.:

Outreach Programme on the Rwanda Genocide and the United Nation (2005).

web OSN o rwandské genocidě (historický přehled, dokumenty, fotografie, videa): [zde](#).

Hrdinný manažer hotelu ve Rwandě pro ČT: V každém z nás může být divoké zvíře

(2016). Paul Rusesabagina o genocidě, během níž zachránil 1268 lidí: [zde](#).

Filmový hrdina za mřížemi (2020). In *Respekt* 31 (37), s. 45-48. [Zde](#) přehled zpráv ze světa publikovaný 6. 9. 2020, jehož součástí je i následující text:

„Hollywoodský film Hotel Rwanda před šestnácti lety divákům na celém světě přiblížil příběh hrdiny, jenž během rwandské genocidy ve svém pracovišti, hotelu uprostřed hlavního města Kigali, ukryl a zachránil 1268 lidí, které by jinak čekala jistá smrt. Nyní byl Paul Rusesabagina, jenž byl inspirací filmu, zatčen. Rwandská vláda jej obviňuje z terorismu, vraždy, financování rwandské opozice a ozbrojených milic v sousedním Kongu. Rusesabagina je belgickým občanem a podle prohlášení jeho dcer byl pravděpodobně unesen z Dubaje, kam odletěl na pracovní schůzku. Rusesabagina je též dlouhodobým kritikem rwandského vladaře Paula Kagameho, jehož vojsko před čtvrtstoletím genocidu ukončilo a jenž od té doby ekonomicky úspěšné zemi pevnou rukou vládne. Příběh je na dálku zatím těžko srozumitelný, komplikuje jej, že organizace přeživších genocidy zpochybňují příběh úspěšného filmu a Rusesabaginovo hrdinství.“

5. SHRUTÍ A STUDIJNÍ TEXTY

Kapitola představuje podstatnou část obsahu SZK otázky „studium národa: identita versus ideologie“. Zejména se snaží ukázat, jak komplexní je problematika etnické a národní identity: etnicita nebo národní příslušnost NENÍ jednoduchým či samozřejmým faktem. Kapitola se zaměřuje na mechanismy formulování etnické/národní identity, představuje jejich primordialistickou, modernistickou a konstruktivistickou interpretaci, teorie národa dle E. Gellnera a B. Andersona. Dále zmiňuje etnocentrismus, principy a problémy liberálního nacionalismu a problematiku etnických a národnostních menšin.

Česká republika aktuálně uznává 14 národnostních menšin (Bulhaři, Chorvati, Maďaři, Němci, Poláci, Romové, Rusíni, Rusové, Bělorusové, Řekové, Slováci, Srbové, Ukrajinci, Vietnamci). **Etnická/ národnostní menšina** znamená politicky/ mocensky pořízenou skupinu, jejíž snahy o zachování specifík jsou daným státem oficiálně uznávány.

Další klíčová slova: etnicita, etnicismus, etnocentrismus/ syngenismus, národ, nacionalismus, sebeurčení národa, suverenita, legitimita, národní stát, liberální nacionalismus, primordialismus, konstruktivismus, modernismus, pomyslné společenství, genocida, dehumanizace, mnohvrstevnatost a situačnost identity

Studijní texty

ERIKSEN, Thomas H. „Politika identity: nacionalismus a menšiny“ (2008). In *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*, s. 331-351.

1. Stručně vysvětlete tezi: nacionalismus je tradicionalistický ale ne tradiční.
2. Vysvětlete tezi: nacionalismus/ politika identity „se snaží proměnit svět plný mnoha malých odlišností ve svět tvořený několika obrovskými rozdíly“ (s. 350).
3. Vysvětlete, jak je možné vnímat národ jako metaforické příbuzenství.
4. Vysvětlete konflikt mezi právem na rovnost a právem na odlišnost.
5. Vysvětlete tezi: mnohé „původní národy“ musejí ve snaze zachránit svou kulturu paradoxně nejprve svou kulturu ztratit. Mějte přitom prosím na mysli, že identita a kultura nemusejí být totéž.

ERIKSEN, Thomas H. (2015). *Small places, large issues: an introduction to social and cultural anthropology*, s. 365–366. Rozumíme pojmům a formulacím v anglické verzi poslední podkapitoly?

GELLNER, Ernest A. (2003). *Nacionalismus*, s. 5-40.

1. Co jsou zásadní pointy Gellnerova přístupu ke studiu národa a nacionalismu?
2. Stručně vysvětlete: „*nacionalismus nutným důsledkem určitých konkrétních společenských podmínek (...); vedl ke vzniku národů a nikoli naopak, že existence národů je podmínkou vzniku nacionalismů*“ (s. 8).
3. Sepište seznam a stručné vysvětlení praktických důsledků Gellnerova konceptu: na co je třeba dát pozor v zájmu svobody/ demokracie/ předcházení katastrofám?
4. Napište definici nacionalismu dle Gellnera.
5. Vysvětlete tezi, že nacionalismus přímo souvisí s moderní sociální mobilitou, atomizací, anonymitou a gramotností.
6. Vysvětlete, proč Gellner nesouhlasí s „národním obrozením“ jako probuzením dočasně spícího nacionalismu.
7. Proč v „zemědělských společnostech“ není nacionalismus zásadním fenoménem/ nemůže snadno fungovat?

6 PŘÍSLUŠNOST A SEBEURČENÍ V DNEŠNÍM SVĚTĚ

6.1 Etnické a národní identity v globalizačním procesu

Vezmeme-li v úvahu intenzivní globalizační procesy a to, jak fungují celosvětové a státními hranicemi neomezené toky lidí, zboží a myšlenek, mohli bychom možná předpokládat, že význam a síla etnicity se bude v takových podmínkách snižovat. Vidíme však, že etnická a národní příslušnost mají stále svůj význam, přičemž nejzřetelněji se prosazují v konfliktech a střetnutích. Důvodem je dost možná fakt, že lidé, kteří stojí tvář v tvář velkým výzvám či těžkostem, mají tendenci obracet se k lokálním aliancím s nadějí na podporu nebo ochranu (Guest 2016).

Někdy se skupiny zdůrazněním své (etnické) jedinečnosti snaží ubránit homogenizačním globalizačním tlakům, které ohrožují jejich dosavadní životní styl. S odkazem na Thomase H. Eriksena jsme ukázali, že vzájemná podobnost a blízkost skupin mnohdy vyvolává tím silnější snahu akcentovat (zvýznamnit) vzájemné odlišnosti. Kulturní homogenizace a etnická fragmentace jdou ruku v ruce (Eriksen 2012b).

Jindy mohou být etnické/ národní zájmy „zástěrkou“ skrývajícím vcelku pragmatické politické ambice nebo soupeření o nedostatkové zdroje.

Navzdory zdánlivě nevyhovujícím podmínkám globalizovaného světa je etnická či národní identita (společně zejména s příbuzenskými vazbami) stále jedním z nejsilnějších zdrojů solidarity. Např. s odkazem na Marka Jakoubka (*1975, přednášky pro TK v roce 2020) je vhodné připomenout narůstající význam náboženských identit, které mohou být koncipovány na základě jiných principů, než jak jsme byli aktuálně zvyklí u etnických a národních identit euro-amerického světa (např. muslimská migrace).

V rámci přednášek shrneme článek nazvaný *The Globalization of Nationalism and the Future of the Nation–State*, který v roce 2011 publikovala Liah Greenfeld (*1954). Dokládá, že **globalizace a nacionalismus** byly v průběhu posledních staletí souběžnými procesy, nikoli těmi, které by šly proti sobě. Greenfeld studuje, jak globalizace probíhala nejprve v přímé návaznosti na mocenské ambice katolického Španělska a později, po ztrátě náboženských motivů, byla od 18. století poháněna soupeřením jednotlivých národních států. Nacionalismus byl až do 19. století výhradně záležitostí „našeho“ civilizačního okruhu, který vznikl z monoteistických náboženství, což formuje též způsob myšlení. Základem je představa jednotného řádu a tzv. aristotelská logika (nerozporné myšlení), které vyústily v koncept nacionalismu s principy (1) rovnostářství, (2) lidové svrchovanosti, (3) sekulárního státu. S nimi souvisí uznání vůči sociální mobilitě, občanské angažovanosti ve věcech veřejných, hodnotě života jednotlivce. Od 20. století je idea nacionalismu významná též pro státy jako je Indie nebo Čína, které jsou založeny na jiných tradicích a nevnímají kontradikci v myšlení jako problematickou. Je proto pravděpodobné, že i principy nacionalismu zde budou jiné a svět bude namísto (rovnostářství – občanské svrchovanosti – sekulárních států) „sjednocen“ spíše motivem soutěživosti.

Sociolog, antropolog, teoretik globalizace Arjun Appadurai (*1949) v knize *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization* říká, že globální elektronická média, migrace a další globální toky se propojují navzájem. Appadurai ukazuje, jak se globální

proudy lidí, technologií, kapitálu, informací a obrazů skládají v něco, co bychom mohli nazvat globálními **pomyslnými světy**.

Pro správné pochopení je třeba říci, že pojem „pomyslný“ navazuje na koncept pomyslných národních společenství Benedicta Andersona. Nemá znamenat libovolný momentální nápad, spíš „pomyslný/ myšlený“ svět. Jde o veřejný pohled nebo představu utvářenou perspektivami lidí s různými životními zkušenostmi. Předpokládá se přitom, že i přes vzájemné propojení touto veřejnou představou není dost dobře možné, aby se všichni zúčastnění společně setkali. Pro pomyslné světy je například charakteristické, že v důsledku různých perspektiv odhalují své jednotlivé části a mohou tedy z jednotlivých úhlů pohledu (očima svých jednotlivých pozorovatelů) vypadat odlišně.

Pomyslné světy vstupují do vzájemných interakcí s fyzickým prostorem kolem nás, umožňují nám, abychom v nich žili. A vzájemné působení a prolínání „pomyslné“ a „fyzické“ reality je tak intenzivní, až je nelze odlišit. Skupina může například existovat jako celosvětově rozptýlená diaspora, ale svou identitu symbolicky vztahovat k původnímu domovskému místu. Zejména díky digitálním technologiím je přitom možné aktivně ovlivňovat život i na několika místech současně (Appadurai 1996).

Migrace sama o sobě tu byla odedávna. Zajímavá a bezprecedentní je dnes intenzitou a hustotou přeshraničních sítí. Pokud antropologie kdysi studovala, jak „cizinci“ opouštějí původní domov a začleňují se do „našich“ měst, dnes dává spíš smysl mluvit o **souběžnosti domovů**: díky intenzivním přeshraničním kontaktům je možné být každodenní součástí a inspirací života ve dvou i více místech zároveň. Tento případ, v němž migranti vstupují do přijímající země a zároveň udržují intenzivní přeshraniční kontakty, říkáme **transnacionální migrace** (Szaló, 2007). Konkrétním příkladem mohou být třeba velice intenzivní transnacionální sítě (sdílení společných zájmů: vzájemná směna a komunikace, symbolika společné identity a příslušnosti k domovu: společný jazyk a sdílená kulturní symbolika), mezi Istanbulem, Berlínem a Londýnem udržované „tureckými“ rodinami. Bylo by však příliš jednostranné tyto procesy vnímat jen jako propojování světa. Mnohdy přímo souvisejí s (výše zmíněným) zdůrazňováním hranic i rozdílů mezi skupinami (Bittner 2013, Szaló 2007).

Řekli jsme, že „transmigranti“ propojují své původní a nové „domovy“, mohou ovlivňovat i více míst zároveň. Tyto vlivy se pochopitelně netýkají jenom migrantů samotných, ale i „místního“ obyvatelstva

Jednotlivá etnická či národní společenství nejsou ani uzavřená, ani samostatná, soběstačná, vnitřně jednotná atd. Zahrnují lidi s velmi odlišnými životními styly, perspektivami, vzděláním, zkušenostmi. Konkrétní člověk, který „patří“ do dvou (i více) míst, navíc může v souvislosti s nimi žít různými, třeba i vzájemně kontradiktivními identitami a životními styly (Szaló, 2007). V Mladé Boleslavi dělník na montážní lince a v původním domově zemědělec.

6.2 Identita versus kultura

(1) Jednoznačně tu vidíme problém s klasickou definicí kultury: má-li být použitelným studijním konceptem, musí být schopna analyzovat proměnlivost, neohraničenost. Uvnitř každé společnosti žijí lidé s různými životními perspektivami, různými kompetencemi a životním stylem. Platí to i pro relativně malé a „homogenní“ společnosti. Tím více potom třeba pro euro-americkou civilizaci. U každého jevu je v „propojeném“ světě třeba sledovat kontext, který nemusí být omezen jen na fyzicky blízká místa (Eriksen 2012b).

(2) Je třeba zdůraznit mnohohrstevnatost, možnou vnitřní rozpornost a situačnost identit (zejm. závislost na konkrétním kontextu, viz 5.4).

(3) Pro hlubší porozumění problému je nutné rozlišovat mezi **identitou a kulturou**. Eriksen tyto dva pojmy ukazuje na příkladu norských přistěhovalců do USA, kteří obvykle během dvou generací „ztratí“ původní jazyk i převážnou část kultury. Co do verbální i neverbální komunikace, životního stylu, hodnot, morálních diskurzů vlastně Nory „nejsou“. Dalo by se říci, že se z 99% asimilují (nehledě na to, že mluvit obecně o „americké“ kultuře, je příliš široké, zahrnuje to velmi různorodá kulturní prostředí) a zbývající zlomek je zejména souborem nějakých symbolických značek, který umožňuje uchovat a prezentovat svou původní identitu (identifikují se s Norskem). Eriksen tedy zdůrazňuje, že přetrvává identita, nikoli jazyk a kultura (Eriksen 2012b, s. 24).

Pokud jsou lidé hlásící se k jedinému „domovu“ a identitě (třeba Češi) „rozstrkáni“ po celém světě (New York/ Auckland/ Hradec...) velmi pravděpodobně budou mít i různé životní perspektivy, nemohou být „stejní“.

S tématem souvisí pointa otázky 5 (mnohé „původní národy“ musejí ve snaze zachránit svou kulturu paradoxně nejprve svou kulturu ztratit) k Eriksenovu studijnímu textu.

A podobně například v kurzu „Transkulturní výchova a globální rozvojové vzdělávání“ u tématu „romské kultury“ vyšlo najevo, že třeba romské elity, například absolventi univerzit, prožívají a deklarují romskou identitu a zároveň mají kulturní kompetence majoritního životního stylu (srov. Jakoubek 2005).

SHANI, Giorgio (2011). Identity-politics in the global age. In Smith, A. (ed.). Routledge Handbook of Identity Studies, s. 395. (kompletní scan článku zašlu na požádání)
Giorgio Shani vnímá jako **nepravděpodobné, že by mohla vzniknout globální identita**, neboť identita (1) musí mít vždy kontrastní vztah vůči něčemu „jinému“ – v tomto případě bychom potřebovali mimozemšťany. (2) Lidé jsou vázáni na konkrétní kulturu a identitu, přičemž říká, že (snad s jedinou výjimkou, kterou je společný zájem zachovat obyvatelné životní prostředí) neexistuje nic jako globální kultura. V návaznosti na rozvoj digitálních médií pak autor hovoří o současných podobách identity.

detrterritorialized: odúzemněný, bez územního vymezení

diaspora: skupina symbolicky vázaná na původní domovinu, kterou musela opustit

imagined: pomyslný, myšlený (viz Benedict Anderson 5.3, Arjun Appadurai 6.1)

sovereign: suverénní (viz suverenita/ státní svrchovanost)

*“In conclusion, the human “family” is made up of many different cultural communities each with their own language, culture and history. These communities may all be imagined but as Anderson points out, the styles in which they are **imagined** differ and change over time. Globalization, and in particular the development of the Internet and related technologies, allows these cultural communities to be **imagined** in a different way. It allows people who identify with the same cultural community to communicate with each other across time and space and provides “homelands” for diasporas and other detrterritorialized migrant communities. Rather than facilitating the development of a global consciousness, it is argued that globalization and the Internet allows a **communal** consciousness to develop on global scale. This is not to deny the existence of an embryonic global consumerist culture centred around Yahoo!, MTV and Starbucks but to suggest that this culture is experienced in different ways by people who identify with different ethno-national and religious groups. Yahoo! is a case in point: rather than reinforcing cultural homogenization it allows for, and indeed encourages, the celebration of difference through Yahoo groups. Tibet, Kurdistan and Khalistan may not exist on a map but online they represent **sovereign** communities. Globalization, in short, has severed the link between nation and state and facilitated the articulation of post-national, diasporic identities which coexist with older territorialized and newer hybrid identities (Shani 2007) in the human “family” of “imagined communities”.*”

Pokuste se velmi stručně shrnout hlavní teze textu.

1. Zanikají „staré“ (národní) identity v digitálním-globalizovaném světě?
2. Jak jsou naše identity ovlivňovány digitálními médii?
3. Vzniká něco jako ucelená identita vázaná na Yahoo!, MTV, Starbucks?

na následující straně jsou mé poznámky; přečtěte si Shaniho text a porovnejte své čtení s mým; nespolehejte prosím pouze na mou interpretaci

Poznámky k textu G. Shaniho

- když Shani mluví o „cultural communities“, znamená to (například národní) skupiny jejichž identita je konstruována na základě symbolického zvýznamnění nějakých kulturních rysů, na základě představy vlastní kulturní svébytnosti (např. Gellner: *„sdílená kultura jako zásadní pouto národního cítění“*)
- je vhodné rozlišovat identitu od kultury (viz 6.1): např. norští přistěhovalci do USA obvykle během dvou generací „ztratí“ původní jazyk i kulturu, uchovávají si přitom původní identitu jako soubor určitých symbolických značek (Eriksen 2012b, s. 24)

1. Zanikají „staré“ (národní) identity v digitálním-globalizovaném světě?

- „staré“ kulturní komunity (např. národní identity) jsou, jak řekl Anderson, „pomyslné/ myšlené“ (= „*národ může jako skupina existovat jen pokud si jsou jeho příslušníci schopni představit, že patří k pospolitosti lidí, z nichž většinu osobně neznají a nikdy nepoznají*“)
- pod vlivem globalizace a internetu „staré“ identity nemizí, ale mění se způsob, JAK si tato „pomyslná“ společenství myslíme/ představujeme

2. Jak jsou naše identity ovlivňovány digitálními médii?

- lidé při komunikaci (a identifikaci s nějakým společenstvím) nově nejsou omezeni časem a prostorem (každodenní komunikace na dálku, přenos představ...)
- souběžně existují následující 3 typy:
 - (a) STARÉ IDENTITY: lingvistické a národní identity už vzhledem k digitálním technologiím nemusejí být nutně vázány na konkrétní území, členové národa mohou být „kdekoli“
 - (b) ODÚZEMNĚNÉ IDENTITY: svět digitálních médií vytváří „domov/ vlast“ diasporám a migrujícím komunitám, které ve fyzickém světě domov nemají (Tibet, Kurdistan a Chálistán nejsou na mapě, ale existují v kyberprostoru)
 - (c) vedle těchto „starých“ a „odúzemněných“ identit navíc došlo ke vzniku jakýchsi HYBRIDNÍCH IDENTIT (široká škála od Světového sociálního fóra po Al-Kaidu, něco jako zárodek transnacionální veřejné sféry, fungující bez omezení nebo i proti systému suverénních národních států), ty koexistují s předchozími dvěma typy

3. Vzniká něco jako ucelená identita vázaná na Yahoo!, MTV, Starbucks?

- nevzniká celková globální identita (vyžadovalo by kontrast vůči „jinému/ mimozemskému“ a něco jako globální kulturu), spíš se jednotlivé dílčí (etnické/ národní/ náboženské) identity „roztahují“ po celém světě
- zárodek globální konzumní „kultury“ (Yahoo!, MTV, Starbucks) je celosvětově rozšířen, ale nezpůsobuje sjednocení do nějaké společné globální identity, příslušníci jednotlivých (etnických/ národních/ náboženských) identit je prožívají různě; např. Yahoo! spíše podporuje původní dělení na jednotlivé identity, než že by je propojovalo do jednoho celku

6.3 Jazyková homogenizace

Z celkově odhadovaných 5000 – 7000 dosud živých jazyků má jen malé množství jazyků vysoký počet mluvčích. Zatímco angličtinou (buď ve formě mateřštiny, nebo jako cizím jazykem) mluví zhruba 2 miliardy lidí, tisícům jiných jazyků hrozí zánik. Odhadujeme průměrnou „úmrtí“ jednoho jazyka každých 10 až 14 dnů (Guest 2016; Montenegro a Glavin 2010). Mezi dominantními jazyky je řada těch, které byly svázány s kolonialismem, přičemž mnohé mechanismy ty již převažující jazyky znovu zvýhodňují: globální média obvykle preferují dominantní jazyky; při migraci lidí do urbánních center, se obvykle zvyšuje tlak na zvládnutí obecně užívaného jazyka atd. Velkou otázkou, s níž jsme se v rámci kurzu již setkali, je zda a za jakých okolností je důležité či žádoucí usilovat o zachování jazykové diverzity (přednáška Marka Pagela na TED zmiňující nevyhnutelný homogenizační trend; studijní text Leoše Šatavy: minoritní jazyk jako bohatství i handicap a argumenty pro zachování diverzity).

Různorodost mizí souběžně v ekologické, sociální, politické a ekonomické oblasti. Tzv. **biokulturní perspektiva** akcentuje význam zastavení růstu uniformity v lingvistické, kulturní i biologické rovině zároveň, neboť různorodost je zásadní podmínkou odolnosti jakéhokoli systému. V našem případě mluvíme o biologicko-environmentální odolnosti a zároveň odolnosti kulturní a lingvistické (ve smyslu existence souboru moudrosti a různých potenciálně použitelných strategií, které se v budoucnu mohou ukázat být klíčové pro naši životaschopnost). V kurzu se budeme konkrétněji věnovat článku „*In Defense of Difference*“ (2010), který v Seedmagazine publikovali Maywa Montenegro a Terry Glavin. Zmíníme výzkum italské lingvistky Luisy Maffi a závěry mezioborového výzkumu a symposia „*Sustaining Cultural and Biological Diversity in a Rapidly Changing World: Lessons for Global Policy*“, které se v roce 2007 uskutečnilo v New Yorku (a jehož se kromě jiných zúčastnila i Luisa Maffi).

Pro kombinované studium je ve studijních materiálech k dispozici **audio-nahrávka přednášky ke kapitole 6.3 jazyková homogenizace.**

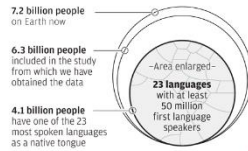

Na následující straně: graf, který v roce 2015 zpracoval Alberto Lucas Lopez pro *The South China Morning Post*. Graf je zčásti založen i na starších statistikách a vzhledem k poměrně rychlým změnám jsou dnes jednotlivá čísla pochopitelně nepřesná; považují jej ale za dobrou ilustraci celkové situace: každý z 23 zde zobrazených světově nejpoužívanějších jazyků má více než 50 milionů rodilých mluvčích. Celkově jsou tyto dominantní jazyky mateřštinou 4,1 miliardy lidí.

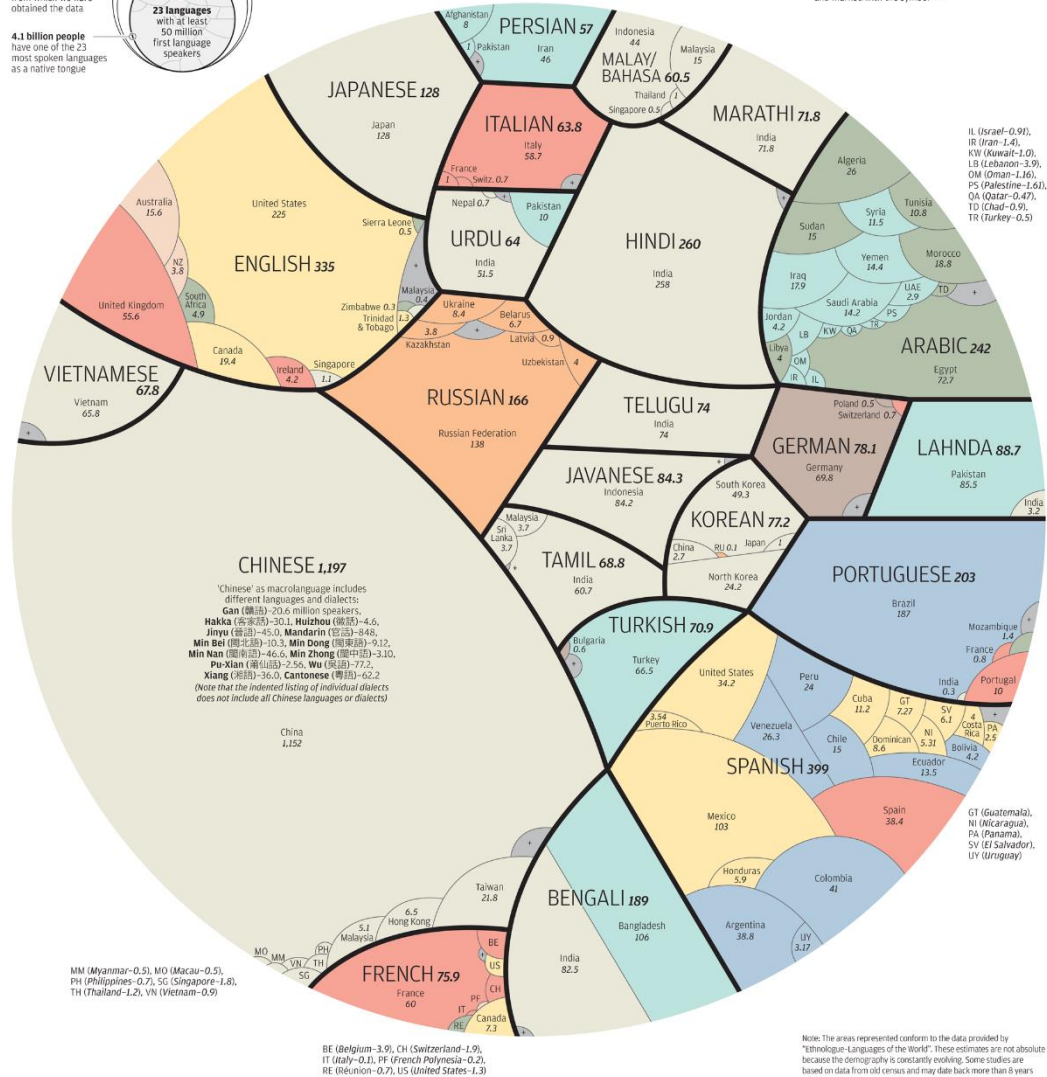
Graf zobrazuje rodilé mluvčí: pokud bychom počítali celkové množství lidí, kteří jazykem mluví jak ve formě mateřštiny tak jako cizím jazykem, byla by se zhruba 2 miliardami uživatelů nejvýznamnější angličtina, která je dnes jakousi „lingua franca“ (tzn. jazyk, který slouží jako mezi-skupinový komunikační prostředek umožňující domluvu lidí s odlišnými mateřskými jazyky).

A world of languages

There are at least 7,102 known languages alive in the world today. Twenty-three of these languages are a mother tongue for more than 50 million people. The 23 languages make up the native tongue of 4.1 billion people. We represent each language within black borders and then provide the numbers of native speakers (in millions) by country. The colour of these countries shows how languages have taken root in many different regions

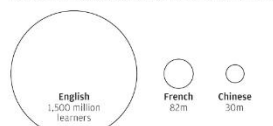
Regions in which these languages are present

Number of countries in which this language is spoken

Most popular languages being learned around the world

Distribution of living languages by country

The total count of living languages used as a first language in 60 countries

Sources: Ethnologue: Languages of the World, CIA-US, UNESCO, United Nations, University of Düsseldorf, The Washington Post

SCMP Graphic: Alberto Lucan López

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

6.4 Globální občanství

V kurzu podrobněji projdeme obsah článku „*Global Civil Society and the Question of Global Citizenship*“, který v roce 2006 publikoval Chris Armstrong. Ten ke zdůraznění celosvětové provázanosti používá tezi Davida Heldy a Antony McGrewa o tom, že žijeme v jediné „společnosti osudu“ (ve vzájemné závislosti). V důsledku mnoha mechanismů se změnilo pojetí národní občanství, na které jsme byli zvyklí ve 20. století, národní občanství jako takové ale nezmizelo. Dle Armstronga je nutné cosi jako globální občanství, přičemž počítá spíše s přepínáním mezi národní a globální úrovní než zmizením té národní.

Armstrong se ve dvou možných variantách snaží načrtnout koncept globální občanské společnosti (1) ve smyslu politického občanství, které by do budoucna mělo akcentovat lidská práva, individuální odpovědnost atd., tedy být protiváhou a opozicí vůči nedemokratickým trendům. Předpokládá se přitom, že v některých otázkách může dojít ke kolizi idejí této globální občanské společnosti s národními tradicemi nebo domácími záležitostmi národních států. Výzvou pro každého jednotlivce by tak bylo „vyjednávání“ mezi globálním a národním občanstvím.

(2) Druhou možností je „neoliberální“ globální občanská společnost spíše ve smyslu pohodlného než politicky angažovaného občanství.

Zároveň se vynořuje celá řada problematických otázek: (1) ideály globálního občanství jsou původem evropské, otázkou je tedy jejich univerzální použitelnost; (2) není zcela jasné, co ne/splňuje kritéria globální občanské společnosti (je to i extremismus? viz níže Maajid Nawaz); (3) otázky financování či ne/závislosti na stávajících mocnostech.

Téma globálního občanství je klíčové pro následující video „*A Global Culture To Fight Extremism*“. Maajid Nawaz v něm mluví o současnosti jako o „ěře chování“ (Age of behaviour), v níž jsou identity, loajalita i chování lidí definovány zejména prostřednictvím myšlenek a příběhů. Závažným upozorněním je přitom to, že z podmínek éry chování a digitálních technologií dokáží extremisté profitovat lépe, než demokratická hnutí. Řečník sám přitom deklaruje svou minulost islámského extremisty.

Video

NAWAZ, Maajid (2011). A Global Culture To Fight Extremism. In *TED: Ideas worth spreading*. O identitě a problematické pozici globálního demokratického hnutí ve světě formovaném digitálními médii; (možnost zapnout české titulky)

<http://blog.ted.com/2011/07/14/a-global-culture-to-fight-extremism-maajid-nawaz-on-ted-com/>

6. SHRUTÍ A STUDIJNÍ TEXTY

V této kapitole jsou zdůrazněna specifika, která téma jazyka a národní/ etnické identity formují v kontextu současných podmínek a změn. Pozornost budeme zejména při četbě studijních textů věnovat také české situaci. Z okruhů SZK se jedná o následující: globalizace a jazyková diverzita, biokulturní perspektiva, příslušnost k národu v globalizovaném a multikulturním světě.

Biokulturní perspektiva: koncept, který reflektuje provázanost biologických a kulturních procesů a zdůrazňuje význam diverzity biologických i kulturních systémů
Ekolingvistika: koncept chápe jazyky jako živé organismy (které se „rodí“, žijí díky svým mluvčím, „umírají“) a jsou společně s jinými organismy součástí prostředí
Další klíčová slova: globalizace, rovnostářství, lidová svrchovanost, sekulární stát, globální toky, globální pomyslné světy, souběžnost domovů, transnacionální migrace, „transmigranti“, lingua franca, společnost osudu, globální občanství, éra chování, extremismus

Studijní texty

BARŠOVÁ, Andrea a Pavel BARŠA (2006). „Vnitřní a vnější podmínky inkluze: národní identity a přistěhovalecké politiky liberálně-demokratických států.“ In *Etnická různost a občanská jednota*, s. 278-294.

1. Jaké zásadní dilema obsahuje koncept liberálního národního státu a co to znamená pro strategie týkající se přistěhovalectví?
2. Jaké jsou dle autorů čtyři základní modely národní identity? Jak tyto souvisejí s postoji vůči přistěhovalcům?
3. Seznam podnětů, které způsobily, že v řadě zemí zhruba ve stejném okamžiku začala být imigrace a integrace vnímána jako „normální“.
4. Stručně shrňte tezi o souvislosti fanatismu a sociálního vyloučení.
5. Jaká jsou specifika „postkomunistických zemí“ (včetně ČR)?

HOLÝ, Ladislav (2010). *Malý český člověk a skvělý český národ: Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, s. 117-138.

1. S využitím odkazů ke studijnímu textu vysvětlete: „Národ může být národem, jen když má tradice“.
2. Existuje „pravdivá“ historie? Stručně vysvětlete tezi: historická zkušenost je narativní/ diskurzivní strategií; nikoli seznamem všeho, co se stalo nebo bylo zaznamenáno.
3. Palacký vidí český národ jako subjekt dějin. Vysvětlete koncept diskontinuitních dějin a jeho důsledky.
4. Pekař vidí český národ jako objekt dějin. Vysvětlete koncept dějinné kontinuity a jeho důsledky.

5. Jak pohled na národ jako (1) subjekt dějin (2) objekt dějin mění interpretaci Sametové revoluce?
6. Vysvětlete dvě strategie zpochybnění mučednictví: (1) změna významu souvislostí s jinými symboly, (2) zpochybnění „pravdivosti“.
7. Slavné české postavy jsou charakteristické mučednictvím, kulturností, vzdělaností, nenásilím. Vysvětlete souvislost těchto charakteristik se sebedefinicí českého národa. Doplňte o poznámky, které vás k tématu napadají, je však nutné oddělit vaše myšlenky od tezí studijního textu.

Soubor textů o českých „hrdinech“: dle vlastní volby alespoň dva texty z následujících:

FISCHER, Petr (2019). „Z Masaryka, Palacha či Havla jsme si udělali jen mrtvé ikony, které vzýváme, aniž bychom se jim snažili porozumět“. In *Deník N* [\[online\]](#).

FISCHER, Petr (2020). „Nechme sochy být – ať mluví“. In *Mladá fronta* [\[online\]](#).

CHLUP, Radek (2019). „Karel Gott, náš český Héraklés“. In *Přítomnost* [\[online\]](#).

PETRÁČEK, Tomáš; BEDŘICH, Martin (2020). *Naděje v dějinách*, s. 175-189.

TABERY, Erik (2019). „Polemika s Petrem Fischerem o budování mýtů a politických model“. In *Respekt* 30 (5), s. 11-12.

VIZINA, Petr (2020). „Krotitelé duchů útočí na pomníky rasistů“. In *Aktuálně.cz* [\[online\]](#).

1. Zformulujte hlavní pointy textů, jejich vzájemné kontradikce, souvislost s tématy kurzu.
2. Jaká je souvislost s textem L. Holého „*Malý český člověk a skvělý český národ*“: zejm. souvislost se sebedefinicí a současnou situací českého národa?

7 SUMARIZACE KURZU

Studijní text

ŠMOK, Martin (2018). „Přestaňme říkat „my“ a „oni““. In *Respekt* 29 (7), s. 45-48.

<https://www.respekt.cz/tydenik/2018/7/prestanme-rikat-my-a-oni?gift=wct9f70fq4>

Analyzujte rozhovor s Martinem Šmoke. Úkolem je v maximální možné míře identifikovat a vysvětlit klíčové problémy. Bez ohledu na vaše stanovisko k problému (které může zaznít) je cílem **co nejpodrobněji identifikovat a vysvětlit sociokulturní mechanismy týkající se tématu**: např. mechanismy vázané na etnicitu, nacionalismus, média komunikace atd. Doporučuji ověřit si konkrétní odkazy na studijní texty, jejichž myšlenky se zdají být podnětné. Nedoporučuji hledat nové, zejména neověřené, webové zdroje. Ideální je důkladně promyslet soubor textů/ informací, který v tuto chvíli máte k předmětu Antropologie jazyka, národa a národnosti (a Transkulturní výchova a globální rozvojové vzdělávání). Nutné je precizní vyjádření myšlenek, logická a plynulá argumentace (nesmíte si vnitřně protiřečit), vystižení hlavních point textu a vysvětlení hlavních sociokulturních mechanismů. Součástí úkolu je neodbočovat jinak než k nejvýznamnějším pointám.

Nejedná se o klasickou seminární práci. Své myšlenky co nejstručněji sepište v bodech – odrážkách rozvinutých celými větami. Max. 6000 znaků, tedy cca 850 slov. Z delšího textu nemám radost, je přijatelný, pouze pokud bude zřejmé, že to bylo skutečně nevyhnutelné.

- Zásadním fenoménem je etnicita a zejména problém klasifikace... s odkazem na text¹...
- Média komunikace, zde konkrétně...
- Jak je koncipována představa českého národa, když Romové nebo Židé, kteří se tu narodili a žijí zde, vlastně zůstávají mimo kategorii „občan ČR“? Je nacionalismus vždy založen na konceptu pokrevního příbuzenství (srov. Baršovi)? Co lze říci o sebepojetí národa, který holokaust nepovažuje za svůj problém (srov. Holý)?
- atd. doplňte/ změňte/ upravte/ smažte cokoli z mých poznámek

Odevzdejte prosím ve formátu PDF, prostřednictvím Microsoft Teams, deadline uveden v harmonogramu kurzu.

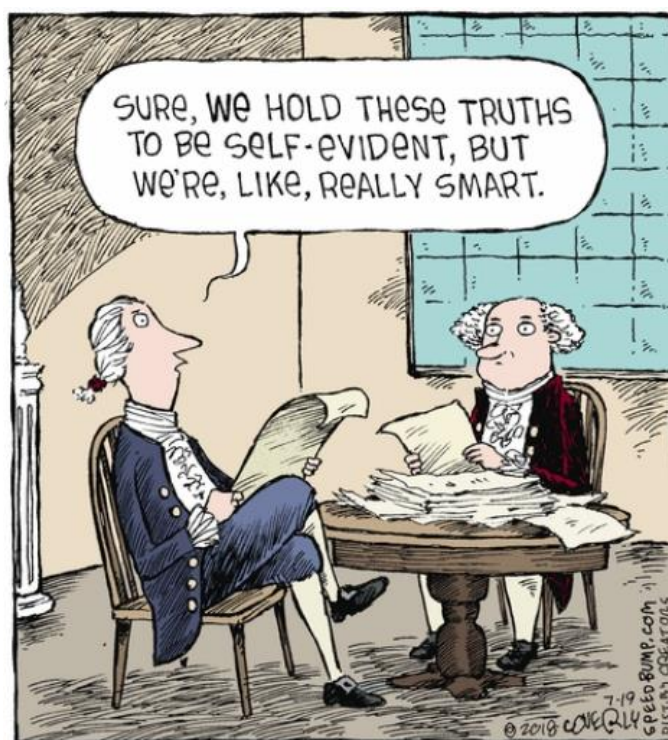
¹ srov. Eriksen (2008), Sociální a kulturní antropologie, s. ???

8 ZDROJE A ROZŠÍŘUJÍCÍ LITERATURA

- ADICHIE, C. N. (2009). The Danger of a Single Story. In *TED: Ideas worth spreading*, dostupné z [www: https://www.ted.com/talks/chimamanda ngozi adichie the danger of a single story](https://www.ted.com/talks/chimamanda_ngozi_adichie_the_danger_of_a_single_story)
- APPADURAI A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*.
- ANDERSON, B. (2003). „Pomyslná společenství.“ In *Pohledy na národ a nacionalismus*, s. 239–269.
- ANDERSON, B. (2003). *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*.
- ARMSTRONG, C. (2006). „Global Civil Society and The Question of Global Citizenship.“ In *Voluntas (International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations)* 17: 349–357.
- BARŠOVÁ, A.; BARŠA P. (2006). „Vnitřní a vnější podmínky inkluze: národní identity a přistěhovalecké politiky liberálně-demokratických států.“ In *Etnická různost a občanská jednota*, s. 278–294.
- BARTH, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*.
- BITTNER R. (2013). „Vynalézavé město: o koprodukcii urbánní veřejnosti.“ In BŘEZOVSKÁ, M.; KRISTEK, J. (eds.) *Boj o prostor: architektura jako společenská praxe*, s. 35–54.
- BŘEZOVSKÁ M., KRISTEK J. (eds.). *Boj o prostor: architektura jako společenská praxe*
- BUDIL, I. T. (2003). *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie* (4. vyd.).
- BURDA, F. (ed.) (2013). *Člověk jako východisko dialogu kultur*. *Studia transculturalia*; 1.
- BURDA, F. (2016). *Za hranice kultur: transkulturní perspektiva*.
- CASSIRER, E. (1956). *An Essay on Man: An Introduction to a Philosophy of Human Cultures*.
- CASSIRER, E. (1996). *Filosofie symbolických forem: 1*.
- ČERNÝ, J. (2005) *Malé dějiny lingvistiky*.
- DURANTI, A. (2009). „Linguistic Anthropology: History, Ideas, and Issues.“ In *Linguistic Anthropology: A Reader*, p. 1–10.
- DURKHEIM, É. (1926). *Pravidla sociologické metody*.
- DURKHEIM, É. (2004). *Společenská dělba práce*.
- ERIKSEN, T. H. (2007). *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*.
- ERIKSEN, T. H. (2008). *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost*.
- ERIKSEN, T. H. (2012a). *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*.
- ERIKSEN, Thomas H. (2012b). From culture via multiculturalism to diversity. In *Culturologia: the journal of culture* (1) 1: s. 20–25.
- ERIKSEN, T. H. (2015). *Small places, large issues: an introduction to social and cultural anthropology* (4. vyd.).
- FISCHER, P. (2019). „Z Masaryka, Palacha či Havla jsme si udělali jen mrtvé ikony, které vzýváme, aniž bychom se jim snažili porozumět“ In *Deník N*, dostupné z [www: https://denikn.cz/56902/z-masaryka-palacha-ci-havla-jisme-si-udelali-jen-mrtve-ikony-ktere-vzyvame-aniz-bychom-se-jim-snazili-porozumet/?cst=%E2%80%A6](https://denikn.cz/56902/z-masaryka-palacha-ci-havla-jisme-si-udelali-jen-mrtve-ikony-ktere-vzyvame-aniz-bychom-se-jim-snazili-porozumet/?cst=%E2%80%A6)
- FISCHER, P. (2020). „Nechme sochy být – ať mluví.“ In *Mladá fronta*, dostupné z [www: https://www.euro.cz/blogy/nechme-sochy-byt-at-mluvi?fbclid=IwAR2uOQffjCDtqTqDsuC8NQnLGIxwYXfuyHpK6WVeMB_OrJyMFvKPuYVOdtw](https://www.euro.cz/blogy/nechme-sochy-byt-at-mluvi?fbclid=IwAR2uOQffjCDtqTqDsuC8NQnLGIxwYXfuyHpK6WVeMB_OrJyMFvKPuYVOdtw)
- GAZDA, J. (2002). „Lingvisticko-metodologické aspekty srovnávací typologie textů se zřetelem k areálu střední a východní Evropy.“ In POSPÍŠIL, I., ed. *Areál – sociální vědy – filologie*, s. 26–38.
- GELLNER, E. A. (2003). *Nacionalismus*.
- GREENFELD, L. (2011). „The Globalization of Nationalism and the Future of the Nation–State“. In *An International Journal of Politics, Culture and Society* 24, 1: 5–10.
- GUEST, K. J. (2016). *Cultural Anthropology: A Toolkit For Global Age* (2. vyd.).

- HARARI, Y. N. (2018). *Sapiens: stručné dějiny lidstva*.
- HOFNER SAPHIERE, D. (2012) Detecting the Culprits of Miscommunication: Values, Actions and Beliefs, dostupné z [www: https://blog.culturaldetective.com/2012/05/24/oldie-but-goodie-map-of-key-cultural-differences/](https://blog.culturaldetective.com/2012/05/24/oldie-but-goodie-map-of-key-cultural-differences/)
- HOLÝ, L. (2010). *Malý český člověk a skvělý český národ: Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*.
- HROCH, M. (2011). *Národy nejsou dílem náhody*.
- CHLUP, R. (2019). „Karel Gott, náš český Héraklés“ In *Přítomnost*, dostupné z [www: http://www.pritomnost.cz/2019/10/10/karel-gott-nas-cesky-herakles/](http://www.pritomnost.cz/2019/10/10/karel-gott-nas-cesky-herakles/)
- IANNI, E., SILVA RIVERA, E. & GENELETTI, D. (2014) „Sustaining cultural and biological diversity in rapidly changing communities: the revitalization of the Voladores ritual in northern Veracruz (Mexico).“ In *Environ Dev Sustain* 16, 1197–1208, dostupné z [www: https://doi.org/10.1007/s10668-014-9520-2](https://doi.org/10.1007/s10668-014-9520-2)
- IGARASHI, K. (1998). *Proč zabili své sousedy*, zdroj: „Jeden svět na školách“, vzdělávací program organizace Člověk v tísni, dostupné z [www: https://www.jsns.cz/lekce/15617-proc-zabili-sve-sousedy#film](https://www.jsns.cz/lekce/15617-proc-zabili-sve-sousedy#film)
- Minorityrights.org (záznam o Twa), dostupné z [www: https://minorityrights.org/minorities/twa-2/](https://minorityrights.org/minorities/twa-2/)
- Outreach Programme on the Rwanda Genocide and the United Nation (2005), dostupné z [www: https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/historical-background.shtml](https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/historical-background.shtml)
- JAKOUBEK, M. (2005). „Multikulturalismus vs. kultura“. In HIRT; JAKOUBEK (eds.) *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva*, s. 198-235.
- JAKOUBEK, M., ed. (2016). *Teorie etnicity: čítanka textů*.
- JAKOUBEK, M. (2020). *Přednášky pro Transkulturní komunikaci*, dostupné z [www: https://www.youtube.com/channel/UCR4A7kSFH14kapOB28fxPZQ/feed](https://www.youtube.com/channel/UCR4A7kSFH14kapOB28fxPZQ/feed)
- KANDERT, J. (2003). „'My', příslušníci civilizovaných národů, a 'oni', příslušníci kmenů.“ In *Vesmír* 82 (4): 226-232, dostupné z [www: https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2003/cislo-4/bdquomyldquo-prislusnici-civilizovanych-narodu-bdquoonildquo-prislusnici-kmenu.html](https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2003/cislo-4/bdquomyldquo-prislusnici-civilizovanych-narodu-bdquoonildquo-prislusnici-kmenu.html)
- KARLOVÁ, J. (2014). *Domov, identita a světonázor: jako součást transkulturní komunikace*.
- KELLER, H. (1905). *The Story of My Life*.
- KOHÁK, E. (2004). *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*.
- KOMÁREK, S. (2011). *Ochlupení bližní: zvířata v kulturních kontextech*.
- LANGER, S. K. (1971). *Philosophy in a New Key: A Study in the Symbolism of Reason, Rite and Art*.
- LECRON FOSTER, M. (2002). Symbolism: The Foundation of Culture. In T. INGOLD (ed.), *Companion Encyclopedia of Anthropology*, s. 367-368.
- MAREŠ, P. (2014). *Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky*.
- MONTENEGRO M.; GLAVIN, T. (2010) „In Defense of Difference“ In *Seedmagazine*, dostupné z [www: http://seedmagazine.com/content/article/in_defense_of_difference/](http://seedmagazine.com/content/article/in_defense_of_difference/)
- MURPHY, R. (1998). *Úvod do kulturní a sociální antropologie*.
- NOVOTNÝ, F. (2017) In PLANÓN, *Kratylos*.
- PAGEL, M. (2011). „How Language Transformed Humanity“ In TED: Ideas worth spreading, dostupné z [www: http://www.ted.com/talks/lang/en/mark_pagel_how_language_transformed_humanity.html](http://www.ted.com/talks/lang/en/mark_pagel_how_language_transformed_humanity.html)
- PESOLA, J. (2019). Ticho je ticho: s velvyslancem Jukkou Pesolou o finské zálibě v mlčení. In *Respekt* XXX (51-52), s. 23.
- PETRÁČEK, T.; BEDŘICH, M. (2020). *Naděje v dějinách*.
- POKORNÝ, J.; HANULIAK, J. (2010). *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*.
- Routledge handbook of identity studies (2011), dostupné z [www: https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=716529](https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=716529).
- RUSESABAGINA, P. (2016). Hrdinný manažer hotelu ve Rwandě pro ČT: V každém z nás může být divoké zvíře, dostupné z [www: https://ct24.ceska-televize.cz/svet/1676770-hrdinny-manazer-hotelu-ve-rwande-pro-ct-v-kazdem-z-nas-muze-byt-divoke-zvire](https://ct24.ceska-televize.cz/svet/1676770-hrdinny-manazer-hotelu-ve-rwande-pro-ct-v-kazdem-z-nas-muze-byt-divoke-zvire)

- SALZMANN, Z. (1997). *Jazyk, kultura a společnost: úvod do lingvistické antropologie*. 1997.
- SAPIR E. (1929). The Status of Linguistics as a Science. In *Language* Vol. 5, No. 4, s. 207-214, dostupné z [www: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2381144/component/file_2381143/content](https://pure.mpg.de/rest/items/item_2381144/component/file_2381143/content)
- SAUSSURE, F. de (1989), *Kurs obecné lingvistiky*.
- SHANAHAN, D. (2000). "Vznik jazyka: Od gest po syntax." In *Vesmír* 79 (12), s. 676-677.
- SHANI, G. (2011). „Identity-politics in the Global Age.“ In *Routledge Handbook of Identity Studies*, p. 395-396.
- SOKOLÍČKOVÁ, Z. (2013). *Teorie kultury 4: Antropologie jazyka, národa a národnosti*.
- SOUKUP, M. (2018). *Antropologie: teorie, koncepty, osobnosti*.
- SOUKUP, V. (2004). *Dějiny antropologie: encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie*.
- SPITZER, M. (2016). *Kybernemoc!: jak nám digitalizovaný život ničí zdraví*.
- STORR, A. (1987). „Symbols of Unity and Integration“. In LEITH, J. A. (ed.). *Symbols in Life and Art: the Royal Society of Canada Symposium in Memory of George Whalley*, s. 17-32, dostupné z [www: http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10141587](http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10141587)
- SZALÓ, C. (2007). *Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich*.
- ŠATAVA, L. (2001). *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*.
- ŠMOK, M. (2018). „Přestaňme říkat „my“ a „oni““. In *Respekt* 29 (7), s. 45-48.
- TABERY, E. (2019). „Polemika s Petrem Fischerem o budování mýtů a politických model“ In *Respekt* 30 (5), s. 11-12.
- THOMAS, J. J.; COOK, K. A., eds. (2005) *Illuminating the Path: The Research and Development Agenda for Visual Analytics*, dostupné z [www: https://ils.unc.edu/courses/2017_fall/inls641_001/books/RD_Agenda_VisualAnalytics.pdf](https://ils.unc.edu/courses/2017_fall/inls641_001/books/RD_Agenda_VisualAnalytics.pdf)
- VIZINA, P. (2020). „Krotitelé duchů útočí na pomníky rasistů“. In *Aktuálně.cz*, dostupné z <https://nazory.aktualne.cz/komentare/krotitele-duchu-utoci-na-pomniky-rasistu/r~207bb056afad11ea842f0cc47ab5f122/>
- WHORF B. L. (1940). Science and Linguistics. In *MIT Technology Review* (42), s. 229-231, dostupné z [www: https://web.mit.edu/allanmc/www/whorf.scienceandlinguistics.pdf](https://web.mit.edu/allanmc/www/whorf.scienceandlinguistics.pdf)

(zdroj: Speed Bump)

Název: Teorie kultury 4: Antropologie jazyka, národa a národnosti

Autor: Mgr. Jana Karlová, Ph.D.

Vydalo nakladatelství Univerzity Hradec Králové, Gaudeamus jako svou 1716. publikaci.

Vydání: první

ISBN 978-80-7435-782-4 (online; pdf)

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons 4.0
CC-BY-SA 4.0 – Uveďte původ – Zachovejte licenci
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>